

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MEDLEMSBLAD FOR HISTORISK FORENING FOR ESPERGÆRDE OG OMEGN

NR 49
DEC.
2010

ESPERGÆRDE

En arkitekt - og en bys udvikling

I en artikel af arkitekt Jan Arnt beskrives træk af arkitekt Per Christiansens liv samt af hans første år som arkitekt i det nye Espergærde. Artiklen fortsættes i næste nummer. Læs side 3

LÆS OGSÅ I DETTE NUMMER:

3. del af beretningen om Anna - se side 20

"Den sorte skole"

Erindringer fra Snekkersten Skole - se side 37

Direktørboligen ved Papirfabrikken i Havreholm
- se side 47

Farvel til Kenno Pedersen - og goddag til en ny tid

Den 28. februar 2011 bliver museumschef Kenno Pedersens sidste dag som chef for Helsingør Kommunes Museer. Kenno har i omkring 30 år været en central figur i det lokale museumsvesen - en utrolig arbejdskraft, en flittig skribent, men også sat på en post, hvor administration tog en urimelig stor del af arbejdsdagen.

Der er al mulig grund til at sige en stor tak til Kenno for hans store indsats gennem årene. Men med Kennos selvvalgte pensionering, er der god grund til at se fremad. Tankerne om en fælles museumsledelse for Helsingør og nabokommunerne er i første omgang blevet lagt i mølpose. Det er ellers en yndet sport i disse år: Skab fælles ledelser af skoler, børneinstitutioner eller museer - og dermed spare penge! Men heldigvis er der kloge mennesker, der har indset, at denne øvelse også har sine begrænsinger.

I skrivende stund ser det derfor ud til, at stillingen som museumschef bliver opslået ledig. I den anledning er der god grund til at overveje fremtiden ganske nøje - så at sige benytte lejligheden til at omstrukturere museumsvesenet. Hvis ikke det sker, kan det føre til at centrale figurer simpelthen forlader museumsvesenet. Den nye museumschef har derfor en stor opgave foran sig - der er masser af problemer at tage fat på - her er nogle af disse nævnt i tilfældig rækkefølge:

Hvilken fremtid har f.eks. Marienlyst Slot som museum og udstillingsbygning? Hvilken ledelsesstruktur skal museumsvesenet have i fremtiden? Hvad skal der ske med fiskerisamlingen på Flynderupgaard Museet? Hvilken rolle skal de mange volontører have i fremtiden? Hvilken fremtid har Skibsklarerergaarden og det dertil knyttede mikrobryggeri? Hvilket forhold skal der være mellem museumsvesenet og de lokale arkiver i Hellebæk og Hornbæk? Skal spisehuset på Flynderupgaard flyttes og udbygges? Skal den gamle ordning med et arkiv for Helsingør og et for Tikøb fortsætte? Skal de gamle satsninger med små lokale museer f.eks. i Tikøb genoplives? Har Helsingør Bymuseum råd til at beholde den gamle brandstation som arkiv? Kan museumsvesenet fortsætte uden at være opsøgende? Skal museumsvesenet i fremtiden samarbejde med Biblioteket? Har bymuseet en fremtid på Kulturværftet?

Der er med andre ord nu en rigtig god anledning til at tænke forfra - at se på det hele gennem friske øjne. Kan man finde en person, der kan overskue de mange spørgsmål og samtidig manøvrere i den farefulde politiske skærgård? Det bliver spændende at se.

Kjeld Damgaard

En arkitekt og en bys udvikling

Espergærde og Mørdrups udvikling fra ca. 1950 til 1980

For Bevaringsforeningen Mørdrup Landsby holdt arkitekt MAA Jan Arnt i foråret 2009 et foredrag om arkitekt Per Christiansen med fokus på Per som person samt hans første projekter, som ofte var de såkaldte statslånhuse opført i 1950'erne.

På baggrund af dette inviterede Historisk Forening i efteråret 2009 Jan Arnt til at holde et lignende foredrag. Jan Arnt kvitterede med et inspirerende foredrag med en historisk og arkitektonisk gennemgang af Espergærdes bymæssige udvikling med fokus på Per Christiansen og hans boligbyggerier herunder også den hvide by samt et bud på, hvorfor husene og byen Espergærde kom til at se ud som de gør.

Redaktionen har efterfølgende bedt Jan Arnt om at beskrive arkitekten Per Christiansen og hans betydning for byen Espergærde. Vi bringer her første del af Jan Arnts beretning. Anden og sidste del bringes i næste nummer af Egebækken.

Af Jan Arnt, arkitekt MAA

Espergærde, Mørdrup, Tibberup – nu et bysamfund

Da arkitekt Per Christiansen begyndte sin professionelle løbebane omkring 1950 var Espergærde, Mørdrup og Tibberup ikke et sammenhængende byområde som i dag.

Espergærde var stort set kun havnen, Egebæksvang kirke, nogle få ældre fiskerhuse og de nyere sommerhuse og villaer langs

Strandvejen og en smule ind i baglandet.

Mørdrup var langt den største af de 2 bysamfund både i areal og indvånere, da Mørdrup udover selve landsbyen Mørdrup og arealet vest for Kystbanen også dækker det meste af det areal, som vi i dag kalder "Det gamle Espergærde" beliggende syd for Strandvangsvej og ned mod Hornbækvej.

Brødrene Per og den 2 år yngre bror Ole levede i pagt med naturen og vandet. Strandbo og bundgarnsbakken ses bagerst. Foto ca. 1928.

Tibberup var et mindre bysamfund lidt syd for de 2 andre småbyer. En tendens man også fornemmer i dag, da den trafikerede Hornbækvej danner en slags grænse på godt og ondt. Isoleringen forstærkes også af Kystbanen, da Tibberup ikke som tidligere har den direkte forbindelse til kysten.

Per Christiansen byggede ikke så meget i selve Espergærde, men både Mørdrup og Tibberup bærer præg af hans huse og måde at tænke byplan på. Da mange i dag betragter postområdet

3060 Espergærde som Espergærde by, kan man sammenfattende sige, at Per Christiansen har været hovedarkitekten bag det moderne Espergærdes hastige udvikling fra 3 små samfund til en samlet forstads-by fra omkring 1960 og ca. 20 år frem.

Men inden vi ser på byens huse og udvikling, så lad os se lidt på drengen Per og hvilke påvirkninger han fik gennem sin opvækst.

Opvækst og påvirkning

Per blev født den 20. oktober 1919

Per Christiansen var en flot fyr i sine produktive velmagtsdage

i København og fik 2 år senere en lillebror Ole. Faderen Svend G. Lassen og moderen Carla Jørgensen lærte hinanden at kende, da Svend var løjtnant på Kronborg. Faderen blev senere en kendt teatermaler, hvorfor man må formode, at Per har arvet faderens kunstneriske talent. Lidt talent fra mødrene side kan der også have været, da morfaderen var den dengang kendte fotograf Rudolf

Jørgensen fra Helsingør.

Per var kun ca. 3 år, da hans forældre blev skilt og siden havde Per kun et meget overfladisk samvær med sin biologiske far. Ja, han mødte ham faktisk først som 40 årig og derefter var de kun sammen nogle få gange.

Per voksede derfor op hos sin mor Carla og hans stedfar Lauritz Christiansen, som hans mor havde lært at kende under nogle sommerferier i

Snekkersten. Carla og Lauritz blev gift og Lauritz adopterede de to drenge, som samtidig skiftede efternavn fra Lasson til Christiansen.

I 1929 var familien flyttet ind i Strandbo i Skotterup. Huset ligger ud til stranden og stejlebakken, hvorfor Per naturligt lærte fiskerne i Skotterup og Snekkersten at kende. Et venskab, der varede livet ud for begge parter. En sejlivets historie siger, at da Per havde 10 års fødselsdag, spurgte moderen ham om, hvem han ønskede skulle komme med til festen. Svaret kom fra hjertet. Alle bundgarnsfiskerne. Om de ca. 30 vejrbitte fiskere så efter lagkagen og den varme chokolade fik en lille dram melder historien ikke noget om.

Strandbo er opført i 1897 og havde indtil 1940 stråtag, hvor det fik rødt tegltag, men ellers er der ikke sket de store udvendige ændringer på huset, der stadig ligger direkte ud til fiskernes sortmalede redskabsskure. Tæt ved Strandbo ligger Kongevasen og det store, krogede piletræ på Skotterup strand. Pilen er oprindelig hentet på øen Ven og skulle bruges til fletning af Åluser. Pilen har heldigvis vokset sig stor og spændende på stranden og Per har næsten med garanti kravlet rundt i træet og givet også beundret træets og grenenes skulpturelle form. Ja, jeg vil vove den påstand at den gamle skulpturelle pil, Stejlebakkens lange afbarkede stammer, pælenes rytmiske forløb ude i sundet og på

Husene og de små skure langs stranden i Skotterup havde en enkel og udtryksfuld arkitektur. Foto 2010.

stejlepladsen, fiskernes funktionelle redskaber og fiskerhusenes enkle og prisbillige former, har sat sig dybe spor i Pers måde at tænke huse og design på.

Tømrersvend, konstruktør og arkitekt.

Efter realeksamen blev Per tømrerlærling hos tømrermester Oluf Larsen i Espergærde. I samme periode boede Per i øvrigt med sine forældre og bror i den store byejeendom City ved Espergærde havn, som dengang ejedes af hans lærermester. Ejendommen er i dag opdelt i attraktive ejerlejligheder og er en af byens få klassiske byejeendomme.

Efter sin svendepreve læste Per på Bygmesterskolen i København, hvor han blev bygningskonstruktør. Bygmesterskolen er en praktisk skole, hvor man lærte byggeteknik, så man

*"Strandbo"
- huset hvor
Per voksede
op. Huset lig-
ger tæt ved
fiskernes
redskabs-skure
og ud til
Stejlebakken.
Foto 2010.*

nærmest i søvne kunne opsnøre en trappe, tegne et afvalmet tag eller en tagkvist. Gode færdigheder, som han fik brug for resten af sin karriere.

Per nåede aldrig at få job som konstruktør, da det under krigen var vanskeligt at få arbejde. Om det var derfor eller om han var drevet af et kunstnerisk gen skal være usagt, men han startede på Kunstakademiets Arkitektskole. Egentlig ville han på billedhuggerskolen, men rygtet siger, at hans stedfar Lauritz Christiansen mente, at der var bedre jobmuligheder som arkitekt.

Per blev aldrig færdig på arkitektskolen, da han tidligt var aktiv og fik egne opgaver blandt andet genopbygning af par nedbrændte bagerier og ombygning af Eriksholm.

Det var også i disse år at han foretog undersøgelser af nogle gamle bygningsrester på Gårdsletten i Egebæksvang Skov. Således foretog han i 1949 sammen med tømrermester Kaj Tjellesen og Nationalmuseet udgravninger, hvor man fandt nogle få munkesten, gulvfliser og rester fra en kamin fra en bebyggelse fra 1500 eller 1600- tallet.

Fiskerisamlingen

Pers kærlighed til både historien og funktionelt design kommer også til udtryk, da han allerede som 16 årig begynder at indsamle gamle fiskeredskaber og fiskerjoller, da han til sin sorg så, at de gamle redskaber blev kasseret eller brændt efterhånden som nyt kom til. Det blev en livslang

*Piletræet på
Skotterup Strand
ud for Kongevasen.
Foto 2010.*

lidenskab og heldigvis blev de mange genstande i 1982 samlet på museet Flynderupgård mellem Espergærde og Snekkersten.

Fiskerisamlingen er siden ikke udbygget eller vedligeholdt, hvorfor flere af de udendørs genstande står og rådner og den indendørs samling lever en lidt kummerlig tilværelse. Måske har kommunen placeret fiskerisamlingen et forkert sted – langt fra havet, men det er en helt anden historie.

Per Christiansen og Peer Bruun

På arkitektskolen studerede Peer Bruun, der også kom fra Espergærde. De 2 venner og studiekammerater startede derfor i 1940'erne deres eget arkitektfirma. Peer Bruun havde travlt i sin fars virksomheder, hvorfor han dog

mest fungerede som sparringspartner eller som faglig konsulent for Per med kun et e.

På tegninger fra den tid og mindst 10 år frem står dog begge arkitekters navne, men på stregerne kan man tydeligt se, at det var Per Christiansen, der førte blyanten og det gælder både skitseprojekterne og de færdige bygningstegninger. Peer Bruun har selv senere tegnet flere projekter i eget navn, blandt andet flere enfamiliehuse i Espergærde, som han har tegnet med en fast præcis streg lidt i modsætning til Pers lidt hurtige streg.

Espergærdes huse og byplan før 1950

Byggeriet i Espergærde frem til anden verdenskrig bestod oftest af villabyggeri i den gode gamle stil. Man

*Arkitekt MAA Peer Bruun. Pers ven og studiekammerat. Oprettede deres fælles arkitektpraksis ultimo 1940'erne.
Foto 1959.*

kan stadig se mange af disse gedigne huse på Strandvejen, den nederste del af Mørdrupvej (dengang Stationsvej) samt på Fredensvej og Stokholmsvej med nærmeste småveje. Disse huse er oftest bygget for det såkaldte "bedre borgerskab", der havde en økonomi, der tillod lidt ekstra.

Mange af husene, især dem mellem 1890 – 1930, er opført i den nationalromantiske stil med mange karnapper, kviste, udskæringer i tagudhæng og andre fordyrende bygningsdetaljer. Der bliver også opført en del patriciervillaer samt

enkelte huse med træk fra Jugendstilen (den unge stil), der herhjemme oftest benævnes Skønvirkestilen. Der bygges stort set ingen "Bedre Byggeskik" huse i Espergærde, som ellers er en prober og økonomisk mulighed for en familie med almindelig god indkomst. Også mange af sommerhusene er bygget i en størrelse og kvalitet, der signalerer, at her bor en højtstående embedsmand, grosserer eller lignende med høj indkomst.

Efter børskrakket i 1929 og dermed 1930'ernes store arbejdsløshed bygges der færre huse. Man kan lidt populært sige, at villabyggeriet stopper og erstattes af mere almindelige bygmesterhuse i vores område. Den moderne stil "funktionalisme", der bliver meget in i 1930'erne og 1940'erne finder stort set ikke fodfæste i Espergærde.

Ude i den store verden, var man begyndt at eksperimentere med byplanlægning, men i Espergærde byggede man fortsat husene på firkantede parceller langs vejene. Nemt for landinspektøren, men måske lidt ensformigt, hvis man ønsker at skabe et varieret bymiljø. Per Christiansen indførte senere de samlede bebyggelser med ens huse omkring grønne områder som et modtræk til de traditionelle parcelhusudstyknings.

Per Christiansen så tidsånden omkring 1950

Anden verdenskrig medførte bolig-

Udsigt mod sydøst set fra Søbækgaards have i 1950. Billedet er taget ned over det areal hvor i dag Lucernemarken og Nørremarken ligger. På det lave areal ligger i dag Espergærde Centeret - og i det fjerne skimtes Øresund. Bemærk hvor frit landskabet dengang var - i dag er hele området bebygget og bevokset.

mangel og pengeknaphed. Krigens ophør skabte en optimisme, der blandt andet resulterede i børnefødsler i stort tal (de store årgange), hvilket også medførte pres på byggesektoren. Regeringen og de unge arkitekter var derfor efter krigen og op gennem 1950'erne nødsaget til at gå nye veje. En nærliggende måde at løse problemerne var, at bygge små huse der var enkle at opføre og dermed billige i pris. Hvis man også kunne udføre flere ens huse samlet, kunne

man få prisen endnu lavere.

For at almindelige mennesker kunne få råd til at bygge, var det tillige nødvendigt at føre en lav rente til byggeri. Regeringen kikk-startede derfor byggesektoren via lavt forrentede statslån med lang løbetid på 30-45 år. Statslånene gik typisk ind som en 3. prioritet og stod mellem 33% og 90 % af ejendommens finansierede værdi. Op gennem 1950'erne blev derfor bygget mange såkaldte statslånhuse, heraf også mange i

Espergærde.

Per så hurtigt behovet og mulighederne for at løse det. Han udviklede derfor i 1952 sammen med ingeniør Chr. Steen Petersen (den senere meget populære stadsingeniør) et billigt standardhus på kun 82 m². Huset blev finansieret med statslån og opført med facader af gasbeton og taget belagt med grå bølgeplader af eternit. I dag ser huset ikke ud af meget, men dengang var et fritliggende hus med stue, soveværelse, 2 små kamre, køkken, toilet og bryggers med oliefyr en drøm for mange.

Espergærdes huse før anden verdenskrig var ofte individuelle villaer med mange detaljer og dermed også dyre at opføre. Huset ligger på Fredensvej. Foto 2008.

"De syv små Hjem" blev til seks

Huset dannede grundlag for de 6 huse, som blev opført på Parallelvej i Snekkersten, som han opførte i

samarbejde med arkitekt Jørgen Basse Larsen, der stadig bor i Espergærde og som til sin pension arbejdede

Et enkelt af de oprindelige 6 ens huse i bebyggelsen "De syv små Hjem", som endnu i 2009 ikke er ombygget. "De syv små hjem" blev bygget på hjørnet af Parallelvej og Rørtangvej (nuv. Klostermosevej). Foto 2006.

Eksempel på en total ombygning af et af de små huse i bebyggelsen "De syv små hjem". Foto 2006.

på Teknisk Forvaltning. Der knytter sig en pudsigt historie til de seks huse, da byggeprojektet oprindeligt blev annonceret som "De syv små Hjem", som er en reference til Oscar Pedersens kendte restaurant "De syv små Hjem" i København. Der opstod dog et prekært problem, da de ikke kunne købe den sidste parcel, hvorfor der kun kunne opføres seks små huse.

I dag kan man prise sig lykkelig over, at de ikke fik lov at købe den sidste parcel på hjørnet af Parallelvej og Klostermosevej (dengang Rørtangvej), da huset stadig står på grunden. For få år siden blev ejendommen renoveret og står smukt med sit mørke bindingsværk og røde tegltag. Huset bliver kaldt "Pandekagehuset" og har dannet model for et af firmaet Trip-Traps små modelhuse.

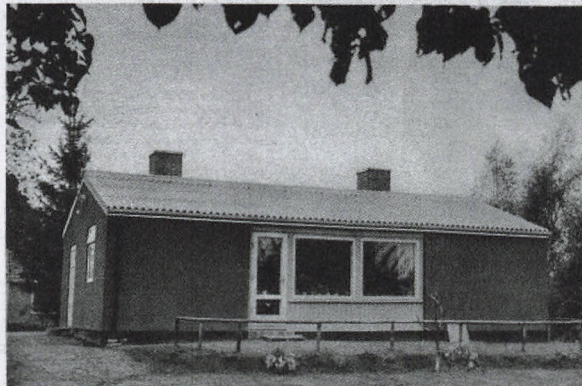
De seks små huse fra 1952 har alle

fået tilbygninger og er ombygget, så de i dag er vidt forskellige og i forskellig kvalitet. Dette kan ikke undgås, når man fra starten bygger billigt og i skrabede materialer. Arkitekterne Per og Jørgen løste et aktuelt boligproblem, men løste ikke et byplan eller arkitektonisk problem. Heldigvis rådede arkitekt Per Christiansen bod på dette ved senere byggerier og ikke mindst i hans hovedværk Den hvide By i Espergærde.

Politikeren udskriver arkitektkonkurrence

På Politiken sidder redaktør og arkitekt Hakon Stephensen og følger med i hele boligdebatten. Hakon var både visionær og boede i Espergærde og fulgte godt med i Per Christiansens meritter. Ja faktisk fungerede Hakon i mange år som mentor for Per og

Pers første små og prisbillige huse havde pressens bevågenhed. Her en fin omtale i ugebladet Femina 1952

I et lille kammer som dette (hvor lovens krav om mindst 6 kvadratmeter er opfyldt) gælder det om, at vinduet er fornuftigt anbragt

Nogen skønhedsaaenbaring er huset ikke - men med grønt og ad murene, blomstrende buske o. s. v. kan indtrykket blive yderst tiltalende

EGET INDSKUD: 1700 KRONER OG 135 KR. OM MAANEDEN + VARME

Arkitekt Per Christiansen har faaet æren af et hus, hvor manges gode ideer er forenet om at skabe det billigst mulige, der samtidig skulle være godt. — Af Henriette

HVIS NOGEN kom og sagde til Dem: — Boligproblemer, tjå, er de andet, end hvad man gør dem til? Enhver kan jo faa tag over hovedet for en billig penge!... mon De saa ikke ville tro, vedkommende var mindre vel forvaret? Maa-ske De lige vil gøre denne uforskammede optimist opmærksom paa, at der stadig er mange, mange tusinde unge, der staar og mangler mulighed for at sætte bo, skønt de forlængst er gift og modne til at være hjemfarne... og at det er lidet passende at være saa kry paa det, fordi man selv er i salveten...

— Jamen, jeg har jo selv været paa dem, menneske! vil det uimponerede svar lyde. — Da Lillemor og jeg blev gift, søgte vi overalt efter en lejlighed... og vi sparede sammen i aarevis til det indskud, og vi naturligvis skulle af med — men lige meget hvor mange steder vi lod os skrive op... vi fik ingen lejlighed... Der stod vi tved vores sammensparede 1800 kroner og var ikke spor af boligberettigede til noget som helst...

— Naa, der kan De selv se...
— Ja, men saa byggede vi da bare et hus!

— Hvordan fik De raad til det? spager man. — De kan ikke faa meget hus med 1800 kroner i lømme!

— Ikke det? Vi har to gode værelser

og to kamre, varmt vand, centralkøkken-ovn, styriebad, ve med haandvask og en dejlig have — der er ca. 3000 kvadratalen grund i det hele...

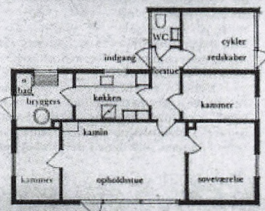
— Hvornaar blev det hus bygget?
— I fjor, 1952.

„Enfamiliehuset af idag“

— Det hus kunne jeg godt lide at faa lov til at se. Jeg tror det ville interessere en hel del mennesker.

— Ja, det kan De sandelig ogsaa godt faa lov til. Men på bor jeg jo saadan set lidt længere for Dem. Det kunne bedre betale sig for Dem at læse om et hus af noget rigtig rimelige bygge som, mil. — Tænk af arkitekt Per Christiansen — det er forresten omtalt i Svend Erik Møllers nylig udkomne bog „Enfamiliehuset af idag“...

Og saa slog vi op og fandt Per Christiansens hus, gengivet med et udebillende af typen, opført paa Svendsallé i Gladsaxe, et forsøg paa at skabe en billig, men absolut ikke skrabet husform. Det saa fint ud paa papiret — men hvordan er det blevet i virkeligheden? Teori og praksis kan jo ofte afvige en del fra hinanden. Og vi tager ud og besøger — bemeldt oven i købet. Det viser sig at der bor en enke, fru Johanne Bendixen, med tre børn. Der har været fem. Den ældste søn er gift og flyttet hjemmefra, en anden bor paa kostskole.

Ved at sammenligne denne grundplan af arkitekt Per Christiansens hus med fotografierne, der blev taget ved FEMINA's uanmeldte besøg, faar man et godt indtryk af det hele. Billigt er det. Kan De li' det?

Nederst: Et hjørne af fru Bendixens stue. Det er det gode hjørneværelse med adgang fra den store stue. Vinduet vender mod øst

støttede uselvsk Per i de svære år. Hakon Stephensen er måske mest kendt for at være initiativtageren til etablering af Vestskoven i Københavns vestegn. Hakon havde også et dejligt ordspil: Man skal huske med tolerance og glemme med omtanke.

Hakon Stephensen skriver rosende om Pers prisbillige hus for almindelige indkomster og udskriver i 1956 en indbudt arkitektkonkurrence med overskriften "At forme et lille hus til en almindelig familie med børn". Avisen inviterer tre arkitekter til at deltage inklusive Per Christiansen. Per vinder og samme år opføres et prøvehus efter hans tegninger i gasbeton og med eternittag i Gladsaxe.

Prøvehuset åbnes for offentligheden og bliver et tilløbsstykke. Mange familier i midten af 50'erne ser en konkret mulighed for at komme væk fra en lille 2 værelses lejlighed og få eget hus. Ikke stort, men et hus man kan gå rundt om, hvilket er et stort spring opad den sociale rangliste.

Opstand i Ungarn 1956

Prøvehuset blev opført i 1956, hvilket også var året, hvor det russiske militær den 23. oktober kørte ind i Ungarn og tromlede en begyndende opstand ned med en brutal jernnæve. Kommunisten var ikke sådan at spøge med under den kolde krig og mange ungarere måtte flygte, heraf ca. 1.000 til Danmark. Til danskernes ros skal siges, at vi dengang tog virkelig godt

Ungarnshusene blev opført forskudt og i rækker. Foto er taget fra Fredensvej lige efter opførelsen ca. 1961.

imod "de fremmede", hvilket måske også skyldes, at de meget hurtigt assimilerede sig og efter få år havde den samme arbejdsløshedsprocent som det øvrige Danmark, nemlig 11 %.

Udstillingen af prøvehuset stoppede netop som flygtningestrømmen tog fat. I stedet for at lade huset stå tomt, sørgede Politiken for at den ungarske familie Nemeth kunne flytte ind, hvilket senere fik betydning for navnet Ungarnshusene i Espergærde. Herom senere.

Ny hustype i Birkerød får betydning for mange huse i Espergærde

I 1957 udskriver Kalk- og Tegl-

værksforeningen en konkurrence om et mindre enfamiliehus i tegl. Per Christiansen og Hakon Stephensen udarbejder et forslag til et hus opført i tegl og med udnyttet 1. sal. Forslaget vinder ikke, men bliver indkøbt med henblik på opførelse af et prøvehus. Årsagen til indkøbet er den enkle, at de 2 arkitekter har foreslået, at der skal anvendes store hule teglblokke, da dette giver en god isolering og en hurtigere opmuring end de normale små 11cm brede mursten.

Den nye teglblok havde isolerende luftspalter og var 23 cm bred og blev efterfølgende kendt som T23 teglblokken og ses mange steder i Espergærde. Fornylig havde Berlingske Tidende en boligartikel, hvor den blev omtalt som "Espergærde-tegl", hvilket nu nok er en tilsnigelse.

Den nye teglblok blev lanceret som en virkelig god isolerende facadesten

med en K-værdi på 0,90, hvilket svarer til den mængde varme der siver gennem 1 m² facade. Forenklet svarer det til at ca. 9 liter olie til opvarmning siver gennem 1 m² facade. Nu er kravet til K-værdien (kaldes i dag U-værdi) på max. 0,15, hvilket svarer til ca. 1,5 l olie gennem 1 m² facade. Foranstående kan vurderes som lidt overflødig teknisk snak, men er med til at forklare, hvordan energipriser og regler for energikrav medfører ændringer af husenes konstruktioner og arkitektur både dengang og i dag.

Kalk- og Teglværksforeningen opførte efter konkurrencen Per og Hakons indkøbte projekt i Birkerød. Da huset ikke straks kunne sælges og familien Nemeth fra Ungarn skulle flytte fra det tidligere prøvehus i Gladsaxe, sørgede Hakon Stephensen for, at den ungarske familie kunne flytte ind i det nye teglstenshus i

*Ungarnshusene langs Mørdrupvej.
Foto 2009.*

Et af de 17 Ungarnshuse, som endnu i 2009 ser ud som oprindelig tænkt. Bemærk, at der er fint spil i teglblokkene som hedder T23.

Birkerød, hvilket fik betydning for navngivningen af Pers første samlede bebyggelse i Espergærde.

Ungarnshusene i Espergærde 1957

Samtidig med huset i Birkerød, er Per i gang med 17 nye huse mellem Fredensvej og Mørdrupvej i Espergærde. Disse huse bliver også opført med T 23 blokken og er næsten identiske med huset, hvor den ungarske familie nu bor, hvilket medførte, at Per uden at blinke til aviserne, kaldte den nye bebyggelse i Espergærde for Ungarnshusene. Man må sige, at Per havde stor sans for reklameværdien i navne på sine bebyggelser. I dag kalder vi det at "brande".

Ungarnshusene ud til Mørdrupvej

Eksempel på en tilbygning på et af Ungarnshusene. Tilbygningen er af træ, der er malet gul og en "fremmed" tagkvist. Der er eksempler på tilbygninger, der er langt mere fremmede fra det oprindelige materialevalg og formsprog. Foto 2009.

og Fredensvej opføres i perioden 1956-1959 og er Per Christiansens første større og samlede bebyggelse. Husene er på 90 m² og opført med facader af T-blokken, der changerer smukt i varme røde og gule teglfarver. Tagene er røde tegl og vinduerne er hvide, hvorfor de 17 huse oprindeligt har dannet et helstøbt lille bymiljø.

Husenes form er kvadratiske og er ikke rektangulære, hvilket giver nye muligheder ved samlede bebyggelser. I Ungarnshusene lægger Per mange af husene i næsten lige rækker, men indbyrdes forskudt et par meter, hvilket giver en fin rytme, der især opleves på Mørdrupvej. På fotos fra omkring 1960 ses det tydeligt, men er i dag noget sløret, da mange af husene har fået tilbygninger og carporte, der ikke er tilpasset husenes oprindelige ide.

Man kan endnu i dag se et par enkelte af husene, der ikke har fået tilbygninger ligesom man kan konstatere, at de pæneste tilbygninger faktisk er dem der er bygget i samme stil som de oprindelige huse.

I dag kan man ærgre sig over, at der ikke fra starten blev lagt kraftige restriktioner på fremtidige bygningsændringer, så helheden kunne være mere intakt. På andre af Pers huse f.eks. de tidligere omtalte "Syv små Hjem" har der ikke været en overordnet ide for områdeplanlægning (byplan), hvorfor tilbygningerne ikke har ødelagt noget, men faktisk kun forbedret de enkelte huse.

De vellykkede kædehuse langs Søndermarken. Restriktioner har gjort det vanskeligt at ødelægge de rene linjer langs vejen. Foto 2009

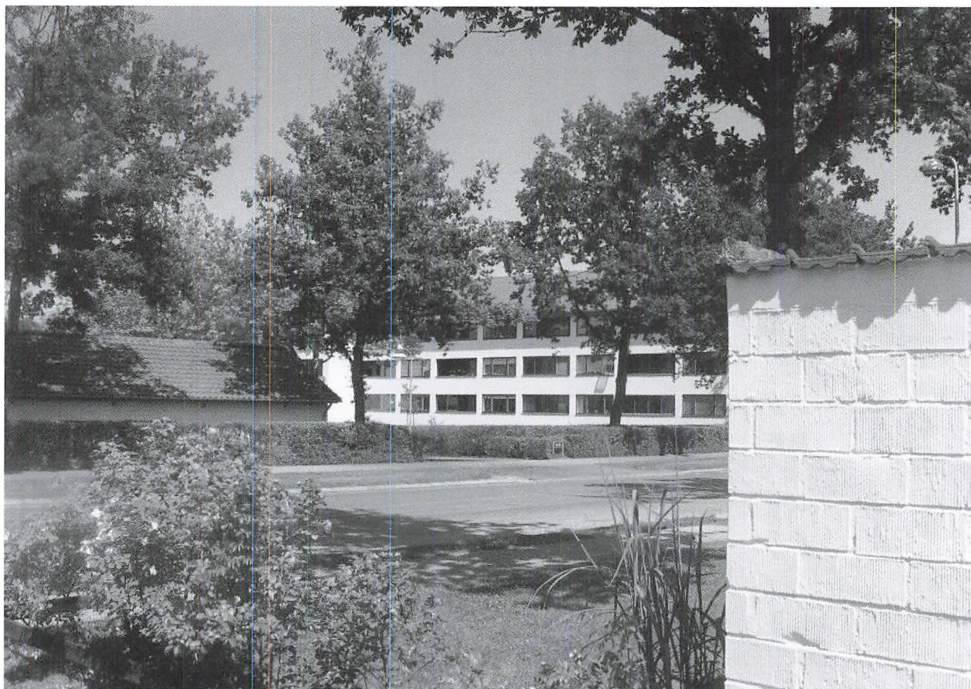
Huse spredt rundt i byen

Mange steder i Espergærde støder man på Per Christiansen karakteristiske små huse, der med små variationer ligner Ungarnshusene. Bedst integreret er nok husene langs Svinget over for Espergærde Andelsboligforenings boligblokke. Hans eget hus på Mørdrupvej 31, hvor han boende gennem mange år med sin første kone Gurli Christiansen er også opført i samme materialer, men han har lagt et par fag til, så det alene på grund af størrelsen ikke er et klassisk

Per-hus. På vejen Skrænten over for Espergærde Skole ligger også et af hans kvadratiske huse med udnyttet første sal, men her opført i gasbeton og med store glaspartier og skydedøre mod syd samt et smukt indpasset udhus. En idé han også bruger nogle år senere i kædehusene i Den hvide By.

Den hvide by 1961 - 1984

Per Christiansens hovedværk som arkitekt er "Den hvide By", der ligger centralt i det nye Espergærde og

Et kig over Søndermarken til etagehusene tæt ved centeret. Bemærk også hvor høje træerne er blevet og er med til at skabe et godt bymiljø. Foto 2009.

dominerer med sine hvide facader og røde tegltage. Den hvide by blev udviklet over mange år og består både af enfamiliehuse, boligblokke, institutioner, posthus, bibliotek og senest kirken, der først blev indviet i 1984.

- Så man kan virkelig tale om, at én mand har påvirket arkitekturen og til dels byplanen i Espergærdes centrale del.

Arkitekturen i Den hvide By er rolig og uden de store dikkedarer, måske lidt som den danske folkesjæl. Det

gode ved bydelen er, at de forskellige bygninger har mange fællestræk, hvorfor man oplever bydelen som en helhed. Folk, der har kendt Per og hans til tider vanskelige sind, kan måske undres over hvorfor hans bygninger udstråler ro. Svaret kunne måske være i hans gode opvækst ved havet samtidig med at han jo udviklede sine bedste projekter i de perioder, hvor han var rask. Samtidig er der plantet mange (ege-)træer ved hans større byggerier. Træer og anden beplantning, der med tiden har vokset sig store betyder,

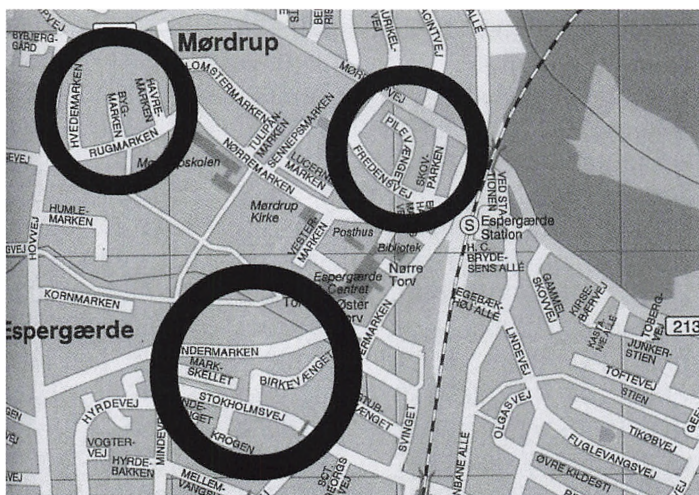
at der er sammenhæng mellem huse og beplantning. Især er det grønne dalstrøg langs Søbækken og arealet mellem kædehusene ved Søndermarken meget vellykkede, hvilket landskabsarkitekten Hans Langkilde også skal krediteres for.

Per Christiansens bedste bebyggelse er efter min smag de 46 kædehuse langs Søndermarken, Stokholmsvej og Markskellet. Under opførelsen fra 1961 til 1963 blev byggeriet godt nok døbt "Negerlandsbyen" og "Anders Andhusene", men kritikken forstummede hurtigt. Kunstgrebet ved bebyggelsen er, at han har forskudt alle de ens bygninger, så de ligger på skrå af Søndermarken, hvilket medfører, at man ser en lang række hvide gavle bundet sammen af udhusenes lave hvide murværk og de skrå tagflader. Hver for sig er husene ikke noget specielt, men tilsammen danner de et godt boligmiljø og en karakteristisk "bymur", der er en af Espergærdes få by-skabende elementer.

En beskrivelse af hvordan "Den Hvide By" blev udviklet og de mange

kampe for og imod udvidelser er ind imellem underholdende og kan slet ikke fortælles på nogle få linjer. Der er også historier om at Per Christiansen skulle have udviklet Danmarks første typehus og at Espergærde Centeret skulle være Danmarks første butikscenter og andre myter, der ikke holder stik, når man researcher lidt. At han skulle være blevet grundig snydt af entreprenørfirmaet Larsen og Nielsen i forbindelse med udviklingen af etagehusene ved Centeret holder dog vand.

Disse historier om Arkitekt Per Christiansen og mere om Espergærdes udvikling til (forstads)by må derfor fortælles en anden gang.

Kortudsnit af Espergærde med Per Christiansens centerbyggeri i Midten. Cirklen til højre viser området, hvor Ungarnshusene blev opført. Den store cirkel viser området for hans 45 kædehuse syd for Søndermarken

Del 3 af

Beretningen om Anna fra Bybjerggaard

af Alice Lorentzen

Beretningen om Anna er skrevet til Alice Lorentzens efterkommere, men beretningen er også interessant for en langt bredere kreds. Alice Lorentzen, Roskilde (datter af Anna) har givet sin tilladelse til at "Egebækken" kan bringe uddrag af fortællingen. I dette nummer bringes tredje og sidste del af beretningen.

På egne ben

Barndommen var forbi; det fik Anna hurtigt at føle. 25 dage efter konfirmationen, den 1. november 1924, havde hun fået plads i huset hos malermester Peuliche og frue i Glostrup. Henning Jensen og Anna Christine kørte selv deres datter derud i Fordvognen og på ladet havde de Annas kæmpestore, brune kommode. Det var almindeligt, at de unge piger kom med deres kommode, mens karlene for det meste medbragte et klædeskab. Malermester Peuliche var åbenbart specialist i at male hestevogne, altså lukkede kassevogne til mælkemænd, slagtere, bagere osv., for der holdt en del i hans gård. Ægteparret havde ingen børn og fru'en lå meget i sengen, med hue på, så

Anna fik indtryk af, at hun havde en eller anden sygdom i hovedet.

Soveværelset lå på loftsetagen og der fik Anna også et værelse i gavlen. Det havde skrånvægge og ingen form for opvarmning og det var vinter, så Anna frøs og hendes problem med at kunne ligge tør om natten blev naturligvis ikke mindre. Anna Christine havde forudset det og givet sin datter noget, vistnok et stykke voksdug, med til at skåne den fremmede madras. Man skulle tro, at det havde været en barsk oplevelse for sådan en lille pige på 14 år, at blive sendt væk fra det trygge hjem og skulle begå sig og arbejde blandt helt ukendte mennesker. Men det afviste Anna, hun havde slet ikke overvejet om det var synd for hende: "Mor havde arrangeret det og så skulle

det være sådan; så gjorde man det bare..." Desuden har hun aldrig lidt af hjemve, i modsætning til Richardt, som altid længtes hjem. Tværtimod, Anna kunne aldrig komme langt nok væk hjemmefra.

Ny plads i Skodsborg

Men Anna Christine blev alligevel så ængstelig for sin datters helbred, at hun sagde hende op efter kun to måneder i pladsen. Nytårsaften blev altså den sidste med familien Peuliche. Og den huskede Anna fordi hun var inviteret med til at fejre den, hos nogle bekendte i nabolaget og fordi hun, selvom hun var vant til religiøse ritualer hjemmefra, syntes at det var lidt for meget da alle blev beordret ned på knæ ved deres stol, for at bede en bøn. Der havde været meget travlt i husholdningen op mod jul og den 30. december skrev Anna Christine, at hun endnu ikke havde fundet en ny plads til Anna, så da Henning Jensen kom og hentede hende næste dag, glædede hun sig til at få lidt tid derhjemme. Men sådan kom det ikke til at gå: Henning Jensen havde truffet – eller opsøgt – en bekendt, som lige stod og manglede en ung pige i huset, i de næste 14 dage, indtil en ny fra Jylland ankom. Så Anna, med kommode og håndtaske, blev afleveret i Skodsborg. Ja, for hun havde altså ladet hånt om provst Neiiendams advarsel og anskaffet sig en håndtaske. En brun en, med krokodillepræg. Den slugte

Peter Lind Christensen (f.1869) var oprindelig tekstilfabrikant i København fra 1895-1920. I perioden 1930-42 ejede han pensionatet Øresundslyst i Skotterup.

hele hendes første løn, som vist var på 20 kr.

Villaen, som Anna nu kom til at bo i, hed Bøgely og lå på Skodsborg Bakke lige over sanatoriet. Husets herre hed Peter Lind Christensen, hans kone Amalie og deres datter Else. Peter Christensen var jyde og oprindelig trikotagefabrikant. I Hellerup havde han en forretning, bestyret af hans kones søster. Hans varemærke forestillede en lille dreng, som stod og strikkede, omgivet af får. Det skulle hentyde til, at han selv var begyndt som vogterdreng på heden. Han havde også én eller flere ejendomme i Flensborg. Og i det hele taget, må han have haft en særlig tilknytning til Tyskland, for når der blev bedt bordbøn på Bøgely, lød det sådan: "Segne Vater diese Speise, uns zu Kraft und Dir zu Preise." Fru Amalie havde været i hotelbranchen da ægtefællerne mødte hinanden og det fik snart indflydelse på hele

Marie og Anna i arbejdstøjet.

husstandens tilværelse. Else, som må have været ca. 6 år da Anna kom, var i virkeligheden datter af Christensens broder. Han havde masser af børn og havde derfor overladt opfostringen af Else til sin barnløse broder og svigerinde.

Da den jyske pige ankom, var Christensens allerede blevet så glade for Anna, at de meget hurtigt efter, sendte pigen retur, med den – forhåbentlig uofficielle – begrundelse, at hun lugtede. Anna var forarget over, at de kunne behandle hende sådan.

Men ellers havde hun intet at udsætte på familien Christensen; de var meget søde mod hende. Og nu havde hun aldrig problemer med at ligge tør om natten. I løbet af dette år måtte Annas kommode endnu engang ud at køre; denne gang, som del af Christensens flyttelæs. De havde nemlig købt Vapnagaard, udenfor Helsingør og det er nærliggende at tro, at det var for at fru Amalie kunne få lov til at bruge sin kunnen på hotelområdet.

Anna flytter til Vapnagaard

Landbruget interesserede dem nemlig ikke; det blev straks lagt i hænderne på en bestyrer, som selv ansatte de folk han skulle bruge og også havde dem på kost. Og bestyreren blev en god, gammel bekendt af Anna, nemlig Laurids Olesen, som i mellemtiden havde været ansat på en gård ved Hillerød, hvor han havde truffet sin Anna, som var kokkepige der. De var blevet gift og muligvis havde de allerede fået deres første barn, Svend Erik, så det kun var hans lillesøster Ruth, som blev født på Vapnagaard. Også Laurids' søster Marie, som han i sin tid fik ansat på Bybjerggaard, kom til Vapnagaard, som Annas kollega i huset og det somerpensionat, der blev etableret. Nu var Anna åbenbart kommet så nær på Mørdrup, at hun ofte tog hjem på besøg, for der er slet ingen korrespondance fra den tid hun var hos Christensens. Men der er fotografier; for det næste Anna

Vapnagaard - her fotografet nogle år efter at familien Christensen og Anna boede her. (Foto: 1938)

ofrede det meste af en månedsløn på, var et fotografiapparat. Et såkaldt kasseapparat, der, som navnet antyder, simpelthen var en sort, firkantet kasse, med den nødvendige indmad. Det var brugt og kostede 15 kr. Og filmene kopierede hun selv. Vapnagaard så italiensk ud, syntes Anna. Den var hvidkalket og havde vinduesskoder overalt, også på den lave længe, hvor køkkenet lå og familien Olsens boede. Navnet forekommer mærkeligt, indtil man bliver gjort opmærksom på, at det er svensk; Våbengård. Og tænker man igen, denne egn er som Sønderjylland, man mærker hele tiden, at der er gammelt dansk land på den anden side af grænsen. På billedet af Vapnagaard ses en mand, vistnok Christensen, i et af de nederste vinduer og udenfor står en kæmpe

Sankt Bernhards hund på bagbenene og når, med lethed, op til ham med sin ene pote. Det er Castor, som kom til gården, ved Annas mellemkomst. Forstået på den måde, at han var blevet sendt med toget til Snekkersten Station, hvor Anna hentede ham og spadserede hjem med ham i snor. Han var ikke nogen bidsk hund, men vagtsom og det fik Anna at føle engang, da hun vendte tilbage til Vapnagaard, efter en fridag. Castor fik hende til at stå med ryggen op ad en mur og så rejste han sig på bagbenene og satte en pote på hver side af hendes hoved. Han knurrede ikke og var sådan set ikke truende, men han ville ikke flytte sig, så til sidst måtte Anna råbe på fru Christensen, for at få hjælp. Else var begyndt at gå i skole i Helsingør og det var Anna, som sørgede for, at

*Familien Christensens
Sankt Bernhardshund
foran Vapnagaard.*

hun kom derhen. Det skete i jumbe, forspændt en lille hest. Anna kunne ikke huske, om hun selv skulle spænde for, men hun var i stand til det, har hun fortalt. Der var ofte kunstnere mellem gæsterne i pensionatet: Morten Korch var der, i selskab med en dame, som pigerne mente, måtte være hans søster, for de havde hver sit værelse. Og der var en maler, hvis navn Anna erindrede som Schröder. En dag da Marie og Anna hjalp hinanden med at ordne hans værelse, fik Marie øje på nogle skitser af nøgne kvinder. Det gjorde hende så vred og ophidset, at hun rev dem i stykker, til Annas store forargelse. Hun vidste nemlig udmærket godt, efter sine mange besøg på de københavnske museer, at det hørte til malernes kunstneriske frihed, at afbilde nøgne kvinder. "Men hvad så", spørger man, forsigtigt, "da han bad dig sidde model; var du så ikke lidt betænkelig?" "Nej", svarede Anna hvast, "det var der ingen grund

til at lave drama ud af, for det foregik i pensionatets spisestue." Der bad Schröder Anna om at sætte sig i et vindue, så han kunne tage en skitse

Anna i badedragt.

*Anna med
"frikadeller"
- en mode-frisur
i tyverne.*

af hende. Om den nogensinde blev til et maleri vides ikke. Mange år senere, læste Anna, at Schröder (hvis det altså var det han hed) var død i Italien. Men Anna stod model endnu engang på Vapnagaard og det billede har vi. Det er fotograferet ude på en altan, foret med et quiltet vattæppe og det forestiller en badenymfe, iført sort (?) badedragt med ben og dertil tykke, sorte strømper; ikke noget med bare lår her. Men det taljelange hår er dristigt slået ud – ellers var det flettet og sat op, for eksempel som

"frikadeller" ved ørerne.

En dramatisk dag

Fastelavns søndag i 1926 blev en dramatisk dag i Annas liv. Til hverdag kunne hun blive sat til at beskæftige sig med ting som at skure skafter på koste og træskeer, men netop den søndag fik hun andet at tænke på. Den dag havde hun fri og var hjemme på Bybjerggaard. Det var frostvejr, der lå sne og maler Børgesen havde lånt kanen for at hente gæster på Espergærde station. Da han satte den på plads i vognporten, opdagede han, at der kom røg inde fra laden og da Ove kikkede ind på loftet oven over så han, at der stod en vifte af gnister ud fra den elektriske installation, som havde gjort tærskværket uafhængigt af hesteomgangen udenfor. Gården brændte. Over heste- og kostaldene var der brandsikrede lofter, så der brændte kun den øverste del og

*Bybjerggaards
gamle hovedbyg-
ning brænder i
1926 - fotografe-
ret af en tilfældig
forbipasserende,
som senere for-
ærede billedet til
familien Jensen.*

Anna på gårdspladsen efter branden. I baggrunden kan man se mellemgangen ved det nye stuehus.

dyrene kom intet til. Svinehuset lå jo for sig selv og blev ikke berørt. Men laden og det gamle stuehus brændte ned til grunden. Man sprøjtede vand på murene i den mellemgang, som forbandt de to stuehuse. Det frøs straks til is, men overbevisningen om, at det nye stuehus ikke ville brænde holdt stik. Anna Christine bad om, at man, først og fremmest forsøgte at redde noget sengetøj og nogen fik også slæbt Henning Jensens pengeskab ud og sat det på græsplænen, men alt hvad der stod på loftet blev flammernes bytte. Blandt andet en del ting, som man opbevarede for tante Jenner. Det søde

menneske udtrykte dog kun glæde ved at få brandforsikringen udbetalt; den kunne hun fint bruge. Nogle store sten på ruinens gulv var alt hvad der var tilbage af tøjrollen.

Nogen tid efter denne begivenhed sad Ove i toget på vej til Handelsskolen i København og overhørte at nogle af hans medpassagerer viste fotos til hinanden. Da det fremgik at de havde fotograferet den brændende Bybjerggaard og Ove fortalte, at det var hans barndomshjem, forærede de ham billedet.

Det gamle stuehus blev naturligvis aldrig bygget op igen, men det blev

på den anden side heller aldrig revet helt ned. Den mur, som dannede mellemgangen ind til det nye stuehus, fik lov at stå og det gjorde kælderens også. Ikke fordi man skulle bruge den til noget, men man har åbenbart ikke villet have besværet med at fylde den op eller bryde den ned. Så den lå der bare, med sine stenbassiner og tomme vindueshuller, ud mod haven, som et spændende og lidt mystisk sted, for de senere børnebørn at nærme sig.

Den nye lade

Genetableringen af lofter og tage over staldene, gør det let at se, om fotos af gården er fra før eller efter 1926. For Henning Jensen ønskede mere plads til høet og fik gjort lofterne væsentlig højere end de var. Men den største forandring kom med genopbygningen af laden; den blev gjort meget høj og bygget med bagsiden ind i skrænten. Derved forsvandt hulvejen og en ny vej kom til at løbe oppe på åsens top. For at det kunne lade sig gøre måtte man, til Anna Christines sorg, fælde et meget stort, gammelt asketræ, som hun holdt så meget af. På side 36 i "Mosebyen" kan man læse hvordan Mørdrup før i tiden var præget af netop mange, store, gamle asketræer.

Ladens nye placering gjorde gårdspladsen større, men brolægningen fulgte ikke med så man kunne stadig erkende udvidelsen ved hjælp af lo og lades lerstampede gulve. I den nordlige ende af den nye lade,

Anne Christines elskede asketræ. Bag på fotoet har Anna skrevet, at det er Henning Jensen som står foran træet i 1931.

blev der vognport fornedet, til bil, landauer, kane, jumbé og den slags. Ovenpå blev der kornloft med direkte adgang udefra den nye vej på åsen. Den var flot; lavet i smukt, lyst træ og havde to pæne værelser i gavlen. Til hvad, spørger man, men Henning Jensen er der ikke til at give svaret. Det kunne også have været interessant at spørge ham om, hvordan han egentlig havde det med at gården brændte. Mens ulykken fandt sted, har han

*"Persillegartneren"
foran Henning
Jensens drivhus.*

vel, som alle andre, været chokeret og betænkelig ved, hvor meget der ville gå tabt. Men da det hele var forholdsvis lempeligt overstået, har det nok bare været skønt, igen at få mulighed for at udvide og bygge nyt. For efter at han havde bygget Bybjerg Mølle og fået dette projekt godt i gang, hvad så? Jo, så byggede han, lige overfor, næsten i forlængelse af den, et stort, grundmuret drivhus, næsten en erhvervsgartner værdigt og man spørger igen; til hvad? Har han mon tænkt, at der kunne dyrkes noget der, som kunne sælges? Og havde det nogen mulighed for at give overskud?

Henning Jensen ansatte nemlig også en gartner. En midaldrende mand, som havde været i Amerika. Anna vidste ikke hvad han hed, men som følge af den sædvanlige skik med at give folk øgenavne, blev han kaldt for "Persillegartneren." Der blev

plantet vin i drivhuset og en underlig frugt, som gartneren havde lært at kende i Amerika; tomat hed den. På Bybjerggaard var man noget i vildrede med, hvordan man skulle anvende den. Henning Jensen spiste den, skåret i skiver på rugbrød – drysset med sukker.

Når vi ved at drivhuset må være opført før branden, er det fordi Anna havde et brev fra Svend, skrevet den 17. december 1924; altså det år, hvor hun for første gang skulle fejre jul, væk fra hjemmet, hos malermester Peuliche i Glostrup. I brevet står blandt andet "Gartneren er rejst." Mange år senere holdt Richardt et noget specielt kæledyr i drivhuset: en stor, vortet skrubbudse, ved navn Hans Tausen. Det er rigtigt at der ingen korrespondance er fra årene hos Christensens, men der er alligevel et lille brev, som har ligget i en pakke, med en trøje som

Anna Christine har sendt til sin datter. Det har en efterskrift, som mange af hendes breve, en formaning om, ikke at glemme sin morgen- og aftenbøn, og så står der: "Vær flink og villig og ikke for rask paa det." Den sidste bemærkning er interessant for os, som står hende nær, for det har man stadig trang til at sige til hende: hun har nemlig den vane, at komme med konklusioner på det, folk er ved at fortælle, inden de selv når det. Og det er jo ikke altid hun gætter rigtigt. Det blev jul, Anna fik en poesibog i gave fra Christensens; hun har den endnu, for den blev allerede året efter til et kært minde for livet.

Sygdom og indlæggelse

Nytår 1927 indvarslede nemlig en tid med mange betydningsfulde hændelser i Annas liv. Det begyndte mindre behageligt, måske var det allerede mellem jul og nytår, for Anna havde i hvert tilfælde fri og var hjemme på Bybjerggaard, da hun fik stærke smerter i underlivet. Ligesom Edith havde for vane, hvis Verden gik hende imod, søgte Anna

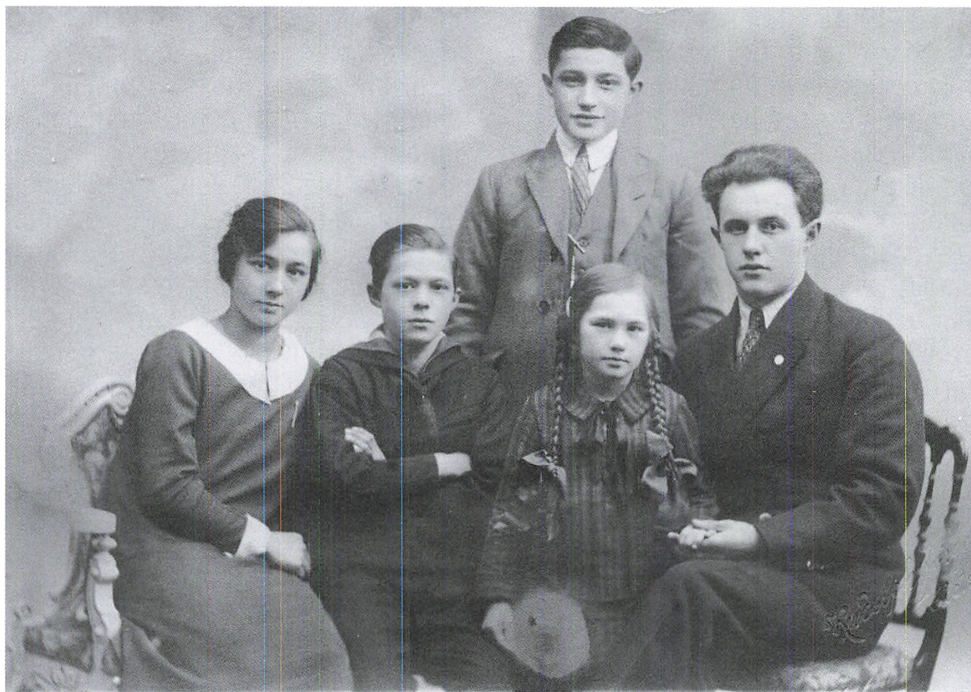
tilflugt i sin elskede bedstemors seng og der lå hun da dr. Raaschou kom for at undersøge hende. Han stillede diagnosen menstruationsmerter, men Anna havde, trods sine 16½ år, endnu ikke fået menstruation, så doktoren anbefalede indlæggelse til et indgreb, som kunne skabe passage for blodet. Det skulle foretages på Esbønderup sygehus, men Dorthea Marie ville det anderledes; hendes barnebarn skulle have den bedst mulige behandling, så hun betalte for at Anna kunne komme på Sankt Lukas Stiftelsen i København.

I det hele taget var Dorthea Marie meget generøs, som vi allerede har givet eksempler på. Hun købte også værdipapirer i børnebørnenes navne. Men da hun, som enke, arvede Lars Pedersens fætter fra Rørtang og Henning Jensen spurgte, om han ikke skulle få de penge til at yngle, i et eller andet projekt, takkede hun nej. I stedet gav hun en sum til murermester Olsen fra Tibberup. Anna vidste ikke om det var fordi han havde forretningsmæssige problemer eller han fik pengene til velgørende formål; det var jo ham, som stod for søndagsskolen.

Der findes et billede af de fem Bybjerggaardske søskende, som er taget kort før Annas indlæggelse og hun mente, at den udtalte årsag var, at man jo ikke kunne være sikker på, at hun overlevede. Man havde endnu Karen-Margrethes skæbne, kun 1½ år før, i frisk erindring. Så der var

Læge Henrik Raaschou (f.1875) var læge i Humlebæk fra 1904.

*Med Richardt bagerst er det Anna, Svend, Edith og Ove i forgrunden.
Fotograferet januar 1927.*

fuld opmærksomhed på Anna, da hun først i januar 1927 blev indlagt på Sankt Lukas Stiftelsen. Allerede den 6. januar var der brev fra Anna Christine, med et væld af hilsner fra familie, venner og bekendte. Besøg fik hun også tit, især af Ove, som jo skulle til København hver dag, for at gå på Handelsskolen. Han bragte rent tøj med til hende og forærede hende bøger. Den første hed "Maharajaens Yndlingshustru", hvilket fik en læge til at spørge: "Er det virkelig noget for dig?" Den var åbenbart ikke særlig

lødigt. Næste gang fik hun Tolstojs "Anna Karenina." Hospitalsopholdet stod ikke for Anna som en ubehagelig oplevelse, men det kom til at vare en måned, for man ventede på næste menstruation for at se, om indgrebet havde virket. Det havde det ikke, så hun måtte igennem endnu et. Og efter det, vendte hun ikke tilbage til Christensens og Vapnagaard. Hun blev betragtet som rekonvalescent og Anna Christine bestemte, at hun skulle på højskole i Sønderjylland. Semesteret for unge piger begyndte dog først

til maj, så Anna fik to-tre måneder derhjemme, hvor hun antagelig kun har beskæftiget sig med det, hun allerhelst ville; håndarbejde.

En stor husholdning

Anna Christine havde ellers mere end rigeligt at se til. Det var et stort hus og Toftegaard hørte jo, til en vis grad, også med og det var en meget stor husholdning, når man tænker på, at man selv lavede næsten alt, helt fra grunden, uden nogen mekaniske hjælpemidler. Desuden stod kvinderne for pasning af smådyrene og høst af grøntsager, frugt og bær. Anna Christine var naturligvis ikke alene om alt dette; for det meste havde hun to fastansatte, unge piger og kunne desuden trække på arbejdskraft udefra, som for eksempel vaskekone Johanne. Men når Anna sagde, at hun ikke havde set sin mor bestille noget, må det enten bero på fortrængning eller på at Anna Christine nok ikke har gjort rent, vasket op eller pudset kakkellovne, for det var opgaver som let kunne udføres af andre, hvorimod hun helt sikkert har deltaget i madlavning, slagtning og storvask, som krævede ekspertise. Og det var jo hendes ansvar, at have overblik og sørge for at husholdningens mange gøremål blev udført på rette vis og til tiden. Sikker er det, at hun var aktiv fra tidlig morgen til sen aften, hvilket man fornemmer i brevet af 6. januar til Anna på Sankt Lukas Stiftelsen:

”Du ser jeg skriver Fejl, Klokken er halv et Bedstemor og jeg arbejder paa Richardts Tøj. Jeg har vasket disse ting i Dag og tørret, rullet, strøget (ogsaa Bedstemor har strøget Richardts Skjorter og Lommetørklæder) saa vi er snart trætte. Nu skulde jeg smøre Mad til Ove og Richardt inden jeg skal til Ro.”

Efter branden var der ikke mere plads til sommergæster på Bybjerggaard. Det var der til gengæld på Toftegaard, der med sine mange lejligheder og enkelværelser, konstant var lejet ud, for kortere eller længere tid. Der er også breve med beretninger om hvem, som nu har lejet sig ind og hvordan man har skuret, ferniseret, malet og syet gardiner, for at der kunne være fint til de nye beboere.

Storvasken var også et arbejde, som krævede både tid og kræfter; det tog mindst fire dage at ordne den. Første dag blev tøjet lagt i blød. Næste dag blev det ”skrubbet op” og indkogt – eller ”skidenvasket” som Dorthea Marie kaldte det. Det var, mærkelig nok, et arbejde som Anna Christine påtog sig helt alene. Tredjedagen var den egentlige vaskedag. Så kom Johanne og så blev der fyret op under begge gruekedler; der var en stor og en lille. Det mest snavsede tøj blev gnubbet på et vaskebræt, som var en træramme med bølgeblik på midten, og derefter kogt i gruekedlen. Og så var der noget mindre snavset eller sart tøj, som blev behandlet i et særligt

apparat, som med lidt god vilje kunne kaldes en vaskemaskine. Det var en tønde med en tromle i. Den blev fyldt med sæbevand og tøj og så skulle hele herligheden drejes rundt ved hjælp af et håndsving. Men det var så fysisk krævende at man måtte tilkalde en karl, for at klare opgaven. Når tøjet var skyllet skulle det hvide "blånes", for at komme til at virke endnu mere hvidt. Det foregik ved, at man førte en lille gazepose med et blå farvestof, gennem sidste hold skyllevand, så mange gange at vandet fik en passende blå farve. Og så var der ting, som skulle stives; flipper, manchetter, broderede lyseduge, kraver og fine forklæder. Til dette brug fremstillede man en kartoffelmelsjævning, hvori tingene blev dyppet og vredet op. Der var dog ting, man ikke selv tog sig af; den såkaldte "klipfisk", det stivnede skjortebryst, der sammen med stiv flip og løse manchetter hørte til mandens selskabstøj, blev sendt til Fransk Vask og Strygning. Dagens sidste kraftanstrengelse var at få tøjet hængt til tørre og at få det taget ned igen. Med det formål, blev det slæbt helt op på åsen, ved siden af møllen, hvor tørrepladsen lå. I dårligt vejr blev det tørret på stuehusets loft. På storvaskens fjerde dag, skulle tøjet gøres færdigt; det vil sige rulles eller stryges. Rullen var ikke mere et stort skrummel med kampesten i; nu var den et jernstativ, med to trævalser, hvis tryk mod hinanden kunne reguleres

To af de ansatte på Bybjerggaard. Edith står forrest og Anna Christine til højre.

med en skrue. Jo større tryk, jo mere blankt og glat blev rulletøjet – og jo mere anstrengende var det at trække rullen. Men før man kom så langt, skulle tøjet strækkes og foldes, så det passede til rullen og det var et arbejde man måtte være to om. Man greb fat i de to hjørner, i hver sin ende af dugen eller sengetøjet, og så krammede man stoffet sammen, som en harmonika, indtil hænderne mødtes på midten. Det gav fire, gode håndtag at holde i og så bestod strækningen af en

slags tovtrækkeri, enten med savende bevægelser eller ved at læne kroppen tilbage i små ryk. Duge skulle lægges sammen på en særlig udspekuleret måde, sådan at når de blev lagt på bordet, vidnede de skarpe folder om, at her var en husmoder, som kunne sin metier. Strygningen var heller ikke sådan lige at gå til. Først måtte tøjet stænkes og ligge sammenrullet et stykke tid, indtil væden havde fordelt sig og gjort tøjet jævnt fugtigt. Imens kunne man så varme strygejernene på komfuret. De stod på en jernplade, direkte over ilden, ellers blev de ikke varme nok. Anna kunne huske denne procedure, men gjorde opmærksom på, at man på dette tidspunkt, godt kan have haft elektriske jern.

Slagtingerne var en anden af de store tilbagevendende opgaver i husholdningen. Af og til slagtede man en spædekalv, men for det meste var det en gris. Det var Henning Jensen selv som stod for aflivningen og den fandt Anna så ubehagelig at hun altid sørgede for at være uden for syns- og hørevidde. Men én af kvinderne måtte nødvendigvis være til stede, når grisen blev "stukket." For når det hylende dyr var blevet løftet op på stigen, som lå over et stort kar, måtte hun være parat med en spand til blodet, som stod ud af grisens opskårne hals i en vældig kaskade. Der skulle være lidt salt i spanden og der skulle piskes uafadeligt, for at blodet ikke skulle koagulere. Inde i køkkenet

blev der tilsat byggryn og rugmel og så blev blodet sat til side, indtil man var nået så langt i slagtingen, at man havde de andre ingredienser, der skulle til, for at lave blodpølser. Imens blev grisen vippet ned i karet og overhældt med skoldende, varmt vand. Derefter tog mændene fat. Med nogle kegleformede stykker metalrør skrabe de børsterne (hårene) af grisen og lagde den til sidst på ryggen på stigen, bandt den fast og rejste stigen op imod muren i porten ved hestestalden, hvor slagtingen fandt sted. Det sidste mændene foretog sig, i denne omgang, var at skære grisen op, fra hoved til hale og lade de dampende indvolde falde ned i en zinkbalje, som de bar ned i vaskekælderen. Der tog kvinderne over. Forude ventede et stort arbejde, som må have taget et par dage, for alt på grisen kunne bruges – næsten. Anna mente ikke, at man brugte lungerne til noget og urinblæren kunne højst blive til legetøj – en let og fin ballon, når den blev pustet op. Noget af det første man gik i gang med, var at rense tarmene. De blev skyllet og vendt og skrabet helt rene. Også maven blev vendt; den havde en hinde indvendig, som blev flået af og så blev den og tyktarmen fyldt med blodmassen og kogt til blodpølser. Var der blod tilovers, kom det i en kageform og så hed det blodbudding. Tyndtarmen blev fyldt med fars og så var den medisterpølse. De fleste af indvoldene

blev hakket gennem kødmaskinen og kogt til finker med en dusk timian. Det overflødige spæk blev smeltet og det kom der to slags fedt ud af; en portion, som var snehvid og helt neutral, kunne bruges til stegning eller til at koge klejner i og en portion som blev til det lækre krydderfedt, som var lidt brunligt, fordi det var smeltet sammen med løg og timian. Det blev brugt til pålæg, bare med et drys groft salt på.

Et restprodukt fra fedtsmeltingen var fedtegreverne, som Lars Pedersen jo allerede havde taget familiær patent på. De opstod af de bittesmå kødstykker, som sad på spækket, når det blev skåret fra og de lå tilbage i sien, knasende sprøde, når fedtet var løbet igennem. De kunne gøre krydderfedt endnu bedre eller tilsættes finkerne. Halen gik, som før skrevet, til tante Karens gravhund og hovedet blev kogt, sammen med grisetæerne, der lige efter slagtingen havde fået fjernet klovene med en knibtang. Det skulle koge så længe at kødet faldt fra benene og næsten, helt af sig selv, blev til sylte. Der skulle bages leverpostej og laves rullepølse og der skulle koges saltlage, for den eneste måde at opbevare resten af kødet på var i et stort trækar med saltlage, hvor det blev holdt nede af et bræt med en kampesten på. De to skinker var dog på en måde en undtagelse, for efter saltningen blev de sendt til røgning og resten af deres tid, hang de ned fra en bjælke på loftet. De blev spist som de

var, men når kødet fra saltkaret skulle anvendes, måtte det først udvandes, ellers var det uspiseligt. Der blev kun slagtet gris i vinterhalvåret, for var der risiko for fluer i luften var slagting udelukket. Resten af året blev det saltede kød suppleret med fjerkræ og med fisk.

De handlende kom ud til kunderne

Man fik fisk mindst én gang om ugen, for de blev bragt friske, lige til døren, af én af de to fiskekoner, som gik omkring i landsbyen og falbød deres varer fra en trillebør. Den ene af dem hed fru Hansen, men det var ikke alle, som kaldte hende det. Hun havde det nemlig med at være hudløs ærlig når nogen spurgte hvordan det gik: "Skidt", svarede hun ofte, hvilket skaffede hende øgenavnet "Skidttten". Også brød blev handlet ved døren. Der kom en vogn fra Hollandske Mølle i Helsingør og en fra Havreholm Mølle. Man købte rugbrød hos Hollandske Mølle og sigtebrød hos Havreholm. Franskbrød købte man aldrig, det bagte man selv. Til eftermiddagskaffen fik karlene franskbrød med smør - aldrig kage. Smør var en luksus og delikatess; under pålæg fik man margarine. Den blev indkøbt i en stor blikæske, vedlagt en lille blære med et gult farvestof. Det kunne man selv ælte i den næsten hvide margarine, hvis man ønskede at den skulle have smørfarve. Wiibroes Bryggeri i Helsingør sendte også en vogn. Fra

En af de salgsvogne, som kørte ud til kunderne med bageriets produkter. Ved denne vogn købte man hver uge rugbrød på Bybjerggaard.

den købte man hvidtøl i små ankre. Bayerisk øl blev aldrig drukket, vin heller aldrig, men et lille glas kirsebærvin kunne dog forekomme ved visitter. Ellers stod den på mælk eller vand. Mælken kom direkte fra stalden, hvor den blev taget fra til husholdningen, inden jungerne blev kørt på mejeriet. Noget af mælken blev hældt op i et stort lervad, hvor den stod nogen tid, til den tykke fløde havde samlet sig på overfladen i et lag, som kunne skummes af til flødekanden. Når jungerne kom tilbage fra mejeriet, var de fyldt med skummetmælk; et foragtet produkt, som man kaldte "futmælk." Det blev kun undtagelsesvis brugt i husholdningen, hvis man for eksempel stod og manglede lidt mælk til bagningen – ellers var det bestemt for grisene.

Dagens måltider

Der var altid mange mennesker i den daglige husholdning på Bybjerggaard, 12-14 personer var almindeligt, så alene tilberedning af måltiderne og den efterfølgende oprydning, må have fyldt det meste af et enkelt menneskes arbejdsdag. Den begyndte med havregrød, kaffe og brød om morgenen. Middagsmaden, det varme måltid, fik man midt på dagen og der var altid to retter. Men i dag ville man helt sikkert mene, at der var byttet om på dem, for forretten var sød. Det kunne være grød, som vandgrød med æblemos, eller en mælkebaseret suppe, som norsk øllebrød eller en varm frugtsuppe som hyldebærssuppe med tvebakker. Meningen var vist, at det skulle tage toppen af appetitten, inden der blev serveret kød eller fisk. At koge kødsupper anså man for så stort et arbejde, at der altid blev lavet

nok til, at man kunne servere den to dage i træ.

Aftensmaden var smørrebrød, som kvinderne smurte ude i spisekammeret, med det pålæg, man selv havde fremstillet og desuden var der altid brød uden pålæg, beregnet på at blive spist til en lun ret. Det måltid spiste Henning Jensen altid alene i køkkenet og han smurte selv sin mad; så kunne han også udvælge sig de fedeste stykker pålæg, for han elskede alt, hvad der var fedt. Efter måltiderne fulgte naturligvis opvasken. Det varme vand hentede man i en firkantet fordybning bagest i komfuret. Det var dækket af et jernlåg og der var altid varmt vand i den. Først blev alle tingene skyllet fri for madrester og vandet hældt i en særlig "grisespand" – ned til kartoffelskræller og andet organisk affald fra husholdningen. Og så blev opvasken gjort færdig i et nyt hold varmt vand med soda.

Rengøring

Hovedrengøring var en anden stor arbejdsopgave, som skulle løses to

gange om året – i april og oktober. Det var nemlig skiftedag hhv den 1. maj og den 1. november; det vil sige den dag, hvor nye tjenestefolk tiltrådte og de skulle begynde i et fint og propert hus. Endnu havde man ikke støvsuger på Bybjerggaard, så de polstrede møbler blev slæbt udendørs og banket med en tæppebanker. Sengetøjet blev også frisket op udendørs; træbukke blev stillet op på gårdspladsen, stiger blev lagt hen over og herpå blev sengetøjet solet og luftet. Og kakkellovne blev pudset, ligesom man pudser sko; altså først smurt ind i ovnsværte og så pudset fint blanke med en børste. Der var masser af andre ting at ordne og endelig var der jo, som før skrevet, fjerkræet at tage sig af. Ofte indeholder Anna Christines breve beretninger om, at nu har onkel Jørgen foræret dem elleve gæslinger og nu er der problemer med to liggehøns, som ikke kan enes. Men alt dette arbejde behøvede Anna altså ikke at deltage i, på daværende tidspunkt – på hende ventede tværtimod nye tider udenfor Mørdrup.

Hermed slutter "Beretningen om Anna fra Bybjerggaard".

Redaktionen af Egebækken vil gerne takke Alice Lorentzen samt Mikkel Andersen for deres store velvilje og interesse i projektet.

De fotos, der er bragt i artiklerne stammer for størstedelens vedkommende fra familiens arkiv - dog suppleret med fotos fra Kjeld Damgaards arkiv.

Da jeg gik i "Den sorte skole"

af Niels Søndergaard

En måned før jeg fyldte 7 år sluttede min frihed.

Før den tid legede jeg med Lene, Niels og Marianne. Jeg legede mest med Niels, men da osse en del med Lene og Marianne.

Tirsdag den 1. april 1952 begyndte jeg i første klasse på Snekkersten Skole, og så kunne jeg ikke mere lege med Lene og Marianne, de var jo bare tøser, og Niels var alt for lille, for han gik ikke i skole endnu.

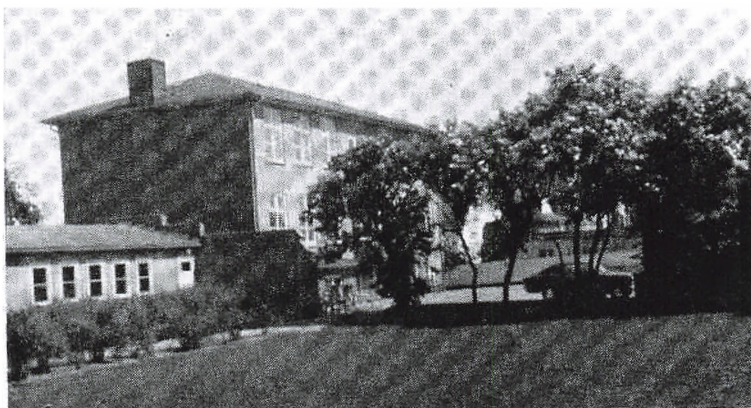
De første Skoledage

Jeg blev fulgt til skole den første dag

af min mormor, som på det tidspunkt boede hjemme hos os, og ikke lavede noget andet - hun var ældgammel.

Min stedfar og min mor havde et gartneri og en grønt- og blomsterhandel, så min stedfar skulle på torvet tidligt om morgenen for at købe friske varer, og min mor skulle ekspedere kunderne, som kom og skulle købe grøntsagerne.

Mormor og mig kom ned til skolen ved tolvtiden, da vi i første klasse skulle gå i skole fra 12:00 til 15:00, og vi blev vist ind i klasselokalet sammen med alle de andre nye første classes børn, det var meget overvældende,

Snekkersten skole fotograferet omkring 1960 - barakken til venstre blev opført i slutningen af 50'erne.

da den eneste jeg kendte, var min - nu forhåndværende - legekammerat Lene.

Vores klasseværelse lå i en bygning, som lå afsides fra den rigtige skole, og rummede to klasseværelser, gymnastiksal med omklædningsrum og 2 private lejligheder, hvor Frk. Christensen og Skoleinspektør Åge Rasmussen og hans kone boede.

Selve klasselokalet havde tre rækker faste bænke med borde (gammeldags skolepulte) der kunne klappes op og de larmede, når man - lidt klodset eller måske bare lidt uheldigt - tabte dem.

Jeg fik en plads midt i venstre række, der var vinduesrækken, med udsigt til en hvid mur og Frk. Christensens køkkenhave, som lå lige udenfor vinduer.

Der var mellem Frk. Christensens køkkenhave og den hvide mur en sti, som jeg tror gik fra skolegården til Egebæksvang skov, på stien gik der undertiden mennesker.

Min mormor sad bagerst i klassen sammen med de andre forældre. Jeg har glemt, hvor mange dage hun var med. Jeg tror ikke, det betød noget for mig, at hun var med, bortset måske lidt skam over ikke at selv kunne gå i skole, men disse følelser står lidt uklart i min erindring.

Det varede ikke mere end nogle få dage - efter mange henstillinger og udskældninger fra lærernes side - før jeg blev flyttet over til højre side af klasselokalet, da jeg tilsyneladende ikke kunne få øjnene fra Frk.

Christensens køkkenhave.

En af de rigtig slemme ting for mig var lugten på skolen. Jeg har det stadigvæk ikke godt, når jeg kommer ind på en skole, jeg synes lugten af madpakker - med den uundværlige makrelsalat - blandet med fugtige tavlesvampe og det sure tøj, der altid hang på knagerne er - i min verden - umanerligt væmmelige.

Allerede fra den første dag hadede jeg skolen, eller måske er det rigtigere at sige - når man ser det i bagklogskabens klare lys - at jeg hadede at gå i skole.

Det står mig ikke rigtigt klart, hvorfor jeg havde denne følelse, men det kunne være tabet af min frihed, men det kunne osse være, at jeg helt generelt ikke har det så godt med, at nogen bestemmer over mig.

De første lærere

Jeg husker ikke rigtigt, hvem der var min klasselærer, nok fordi jeg havde 6-8 stykker af dem i løbet af de fire til fem første år.

Alle disse lærere i de 4 første år har ikke gjort noget særligt indtryk på mig, altså lige bortset fra en senere nævnt lærer (ham med flidspræmien), samt "Hep-Johanne" som ikke var skolelærer, men fodterapeut, hun havde klassen i forskellige perioder i de 3-4 første år.

Vi skulle lære at skrive, det er jo det, man går i skole for, men de skiftende lærere var ikke enige, om vi skulle skrive "Herman Larsen"-skrift eller Form-skrift, så enten af den grund, eller

Snekkersten Skoles lærere omkring 1950. Bagest f.v.: Severin Asmussen, skoleinsp. Aage M Rasmussen og Ubbe Elkjær. Forrest f.v.: Carmen Slotmand, Grethe Johannessen og Elvine Kristensen.

måske bare fordi jeg ikke er så god til finmotorik, så er der stadigvæk ingen - selv ikke mig selv - der kan læse, hvad jeg skriver.

Det gik ikke bedre for mig i de andre fag, specielt regning (nu kaldt matematik) gik rigtig dårligt.

Jeg var én af de fattesvage, jeg kunne ikke regne rigtigt, og slet ikke lære tabellerne.

Der var dog én undtagelse, jeg lærte meget hurtigt at læse (indenad), og jeg begyndte tidligt at låne bøger på skolebiblioteket.

Der var Frk. Christensen, som

havde dette skolebibliotek som en sidebeskæftigelse. Jeg havde ikke på noget tidspunkt Frk. Christensen til noget fag.

Jeg tvivler på, at Frk. Christensen talte med de andre lærere, for jeg blev vist opfattet som lidt af en sinke i klassen af de andre lærere, specielt da jeg dengang ikke kunne læse højt - faktisk har jeg stadigvæk svært ved det - men jeg tror ikke, at der stod én eneste bog på det lille skolebibliotek, som jeg ikke i årenes løb fik læst.

Den første udtalelse, som jeg fik med hjem, faldt ikke i god jord derhjemme, da den lød: "Vi ved ikke rigtigt, hvordan Niels Christian ser ud, da han altid ligger nede på gulvet og leder efter det viskelæder, som han ikke har brug for, da hans blyanter altid mangler spidsen".

Skoleårene

Jeg var ikke på god fod med nogen af lærerne, og har ikke de bedste erindringer om de fleste af lærerne. Jeg har ikke nævnt lærerne ved navn, da dette jo er min personlige erindring, og den er hverken "sandheden" og heller ikke nødvendigvis sammenfaldende med de andre elevers erindringer fra denne tid.

I sandhedens interesse skal jeg nok lige fortælle, at det var jo ikke sådan, at jeg var fræk, støjende eller uartig i skolen. Jeg prøvede at være usynlig i klassen, og kan efter min egen mening ikke forestille mig, at nogen kunne

blive provokeret af mig [dengang!].

Jeg kunne simpelthen ikke mine lektier, hvilket måske ikke er så mærkeligt, da jeg aldrig læste på dem derhjemme. Skriftlige opgaver blev lavet fem minutter i tolv (i ordets bogstaveligste forstand), under gråd og tænders gnidsel, da min mor jo syn's, at jeg skulle have været i seng, sådan cirka på det tidspunkt, hvor jeg sagde, at jeg skulle lave lektier, skrive stil eller regne blækregning.

Om jeg havde de rigtige bøger med til fagene, var mere eller mindre tilfældigt.

I begyndelsen havde jeg alle bøger med hver dag, da jeg ikke rørte min skoletaske udenfor skoletiden. Senere - da jeg ikke mere ku' slæbe alle bøgerne med hver dag - kunne min mor, som nok anede problemet - uden at kunne gøre noget ved det - finde på at lægge de relevante bøger i min taske.

Lære-r-inden

Lærerinden som altid ringede ind om morgenen, var i mine øjne - jeg ved godt, at andre så på hende på en helt anden måde - et grumt eksempel på en kvinde, som aldrig skulle have haft med børn at gøre.

Jeg kan bedst beskrive lærerinden med voksne ord, for følelsen fra den gang var afgrundsdyb angst.

Jeg oplevede en kvinde, der med en overvældende styrke terroriserede de børn, som hun ikke kunne lide. Jeg mener, at have hørt, at der var mange

andre, der var lige så angste for hende, men jeg har osse hørt, at der var mange børn, som elskede hende.

Skolevejen var lang (dette er meget relativt, den var faktisk den samme - godt én kilometer - hver dag), men der var meget, der skulle undersøges hver morgen.

Selv dengang brød jeg mig ikke om at benytte mig af den samme vej, som jeg brugte i går, så jeg varierede skolevejen så meget som muligt.

Min mor påstod til sin dødsdag, at jeg blev sendt i skole i god tid, så jeg ikke behøvede at komme for sent.

Alligevel kom jeg ret tit for sent i skole, og dum som jeg var, skjulte jeg mig ikke, men listede ind i gården, mens lærerinden stillede alle klasserne op i lige rækker.

Hvis lærerinden så mig, blev jeg sat ned i hendes klasse i første time - hun havde iøvrigt klasselokale i skolekøkkenet. Lærerinden var klasselærer i klassen lige under min, så det skulle vel nok have være skamfuldt, at blive sat der.

Jeg sad så der i første time og kedede mig. Jeg husker ikke, at jeg skammede mig, så det har jeg vel ikke gjort.

Sangkoret

I fjerde klasse fik lærerinden den ide at skabe et sangkor på Snekkersten skole.

Alle elever blev samlet i gymnastiksalen, hvor vi blev kaldt op enkeltvis til klaveret og skulle synge

første vers at "Nu falmer skoven trindt om land".

Jeg kom op, meget nervøs, og åbnede munden og nåede at synge "Nu fa...", før lærerinden i fuld offentlighed skreg til mig "Brummer! ud!".

I resten af min tid i Snekkersten skole deltog jeg så ikke i sangtimerne, men fordrev tiden på sportspladsen eller andre steder på skolen i disse timer (sammen med nogle andre tabere).

Jeg har aldrig sunget siden, hverken i selskab, eller for mig selv.

Sukkersygen

Vi havde en lærer i religion i de senere klasser. Om denne lærer fortaltes, at han undertiden gik amok.

Jeg mener, at kunne huske, at han havde sukkersyge og kunne få insulinchok, hvilket tilsyneladende kunne bevirke ubeherskede raserianfald.

Jeg husker tydeligt, at han til tider blev ret vred i religionstimerne - specielt når man ikke kunne fremsige sine salmevers - men sådan rigtig amok, det skete aldrig i de timer, hvor jeg var tilstede.

Fjerde klasses klasselærer

Der skete noget - for mig - enestående i min skoletid i fjerde eller femte klasse, da klasselæreren udskrev en (flids) konkurrence i klassen.

Han satte to præmier på højkant, en præmie til den der lå bedst i klassen efter tre måneder, samt en præmie til

den, der forbedrede sig mest i samme tre måneder.

Jeg vandt præmien for den, der forbedrede sig mest, og overraskede ham meget ved at bede om Robinson Crusoe i præmie, han troede vist ikke, at jeg ku' læse, han sagde direkte: "Vil du have en bog?".

Jeg har passet godt på min bog med indskriften "flidspræmie" i rigtig mange år, og det er også eneste gang, at jeg har vundet en sådan i skolen.

Regne- og gymnastiklæreren

Min regnelærer, som jeg havde i de senere år på Snekkersten skole, havde en ret ubehagelig tone, den var meget sarkastisk og han oplevedes som ondskabsfuld.

Regnelæreren slog os tit (hårdt) oven i hovedet med den brede tavlelineal, når man ikke makkede ret. Vi havde samme lærer til gymnastik, hvilket ikke gjorde det bedre.

Jeg var heller ikke dengang nogen født atlet, og havde ret svært ved både de udendørs og indendørs gymnastiske øvelser. Det eneste jeg ku' var 60 meter løb og længdespring, hvor jeg klarede mig rimeligt godt.

Mine præstationer i gymnastik og atletik blev højlydt kommenteret af læreren, og var ikke ligefrem rosende.

Offentlige afstraffelser

Jeg kan ikke huske, at andre lærere slog mig, men der var nogle der blev slået eller sendt til spanskrør hos

Inspektøren. Jeg har aldrig selv oplevet det, og er kommet i tvivl om det nogensinde skete i virkeligheden, men der gik nogle frygtelige historier om det blandt eleverne.

Også offentlige eksekveringer forekom, specielt husker jeg at en lærer (som kun var på skolen i kort tid, og om hvem jeg ellers har mest positivt at sige), ville give Poul fra særklassen en lussing. Poul prøvede at undvige og smækkede hovedet ind i en skiffervindueskarm, og han fik et grimt og meget blødende sår nær sin tinding.

Mellemskoleprøven

Der var en prøve på Espergærde skole i femte klasse, om hvem der skulle i mellemskolen. Jeg gik op til prøven i Espergærde, og fik svaret tilbage: "Da vi endeligt fik læst det, du havde skrevet, opdagede vi, at du heller ikke kunne stave", og jeg kom ikke i mellemskolen, men i "fri mellem", som man kaldte os i restgruppen, som skulle i sjette klasse.

Frikvarterer og skolekammerater

Med den indstilling jeg havde til skolen, er det klart, at frikvarterne var den bedste del af min skoletid.

Jeg husker, at vi legede i de mindre klasser og lavede "mas" i læskuret, samt talte sammen i de store klasser. Jeg havde en del kontakt med mine skolekammerater (hovedsageligt drengene) i skolen, men også en del i fritiden.

Det skal dog siges, at jeg hele livet igennem kun har været begrænset social og jeg har været meget selektiv omkring mine bekendtskaber. Jeg har altid haft det lidt ukomfortabelt i større grupper, hvilket jeg egentligt har det godt med.

I den tid på året, hvor vejret tillod det, sad lærerne i frikvarterne ved et bord foran trappen ned til fyrcælderen og vinduerne til skolekøkkenet, dette lagde lidt af en dæmper på udfoldelsen i frikvarterne, idet man så skulle holde øje på både gårdvagten og lærerne ved bordet.

Faktisk synes jeg at kunne huske, at der altid gik en lærer rund i gården, selvom det vel ville have været naturligt, at de alle sad ved bordet.

Hvis vi børn (drengene) blev så uenige, at det var nødvendigt at slå om det, skulle det enten foregå i læskuret, eller hvis det gik rigtigt slemt til, listede vi os ud på sportspladsen gennem døren i skolegården.

Døren til sportspladsen blev også brugt til at slippe ud af gården, bare for at bevise, at man turde, og frikvarteret blev nu osse noget bedre af at sidde derude i græsset og med tanken om, hvilken modig handling det var at smutte derud.

Børnehjemmene i Snekkersten

Vi havde på Snekkersten Skole en del børnehjemsbørn.

Der var børn fra Optagelseshjemmet på Snekkersten Stationsvej, som jeg

Den klasse, der startede i 1. klasse i skoleåret 1952/53 og hvor artiklens forfatter Niels Søndergaard gik. Den gang var han kendt under navnet Niels Chr. Olsen. Fotoet her er 5.a klasse, d.v.s. fra skoleåret 1956/57.

Bagerst fra venstre ses

Flemming Zøllner, Troels Meyer, Jan Offenberg, Aage Pedersen, Niels Christian Olsen, lærer Jørgen Sinding-Olsen, Jørgen R. Madsen, Bjarne Nielsen, Thorvald Antvorskov, Ossian Kidholm, Tonny Rasmussen, Karin Nilsson, Helle H. Mehlsen, Jette Slots Jakobsen, Vibeke H. Christiansen, Vibeke Edel Forsberg, Mona Lisa Andersen, Mariann Hansen.

ikke mener, at vi havde kontakt med, de var - så vidt jeg husker - kun i klassen i korte perioder.

Der var også børn fra Røntofte, disse gik i klassen i flere år, men kontakten var begrænset til skoletiden.

Jeg var på en måde ven med Bjarne fra Røntofte, men kun i skolen og på vej hjem fra skole, da Bjarne tilsyneladende ikke måtte gøre ophold på vejen hjem fra skole, og jeg næsten aldrig blev inviteret med hjem til Røntofte.

Jeg mener at kunne huske, at Bjarne har været med til et par stykker af mine

fødselsdage.

Jeg husker selv at have været på Røntofte to gange, én gang var jeg med Bjarne hjemme og lege, og det var jo imponerende med alle de muligheder de havde, både med andre børn og plads til at lege.

Den anden gang, jeg var på Røntofte, var til andendagsgilde for Lillian fra klassen. Jeg husker kun, at jeg hældte sovs ned af Vibekes blå fløjlskjole, det var ekstremt pinligt.

Klasselæreren i 6. og 7. klasse

I sjette klasse fik vi en ny lærer, MM, og selv om jeg heller ikke brød mig om Lærer MM på det tidspunkt, kunne MM noget, som ingen andre lærere på Snekkersten Skole havde formået, nemlig at stille krav til mig og samtidigt lade mig føle, at jeg var tilstede i klassen.

Jeg har tit tænkt på, at netop lærer MM var det eneste venlige og forstående menneske (af de voksne), som jeg mødte på Snekkersten Skole, og jeg har osse tit tænkt på, at jeg ville opsøge ham, men det er så aldrig blevet til noget.

Lærer MM arrangerede også en lejrskole - i Svaneke - på Bornholm.

Turen har altid stået som et lyspunkt i min skoletid, den var meget veltillrettelagt, og vi fik tid til at "lege" (hvilket man jo tror, at man er for stor til i sjette klasse), og fik set mange seværdigheder på Bornholm.

Jeg har hele livet tænkt tilbage på turen til Bornholm, som rigtig rar - med undtagelse af sejlturen, da jeg ikke er søstærk.

Der var en spøjs oplevelse fra denne lejrskole, som er prentet ind i min hukommelse.

En aften på vandrehjemmet i Svaneke skulle vi have aftensmad - hjerter i flødesovs - Gert fra klassen ville fortælle om flyvende tallerkener, og brugte sin tallerken - fyldt op med hjerter i flødesovs - til at demonstrere med.

Vi havde ikke lært fysik på det

tidspunkt, og Gert havde glemt, at når man svinger noget rundt, vil det prøve at forlade cirkelbanen ud af tangenten.

Resultatet af demonstrationen var, at de fleste af os fik bad i flødesovs, og alle deserterne - budding med kirsebær sovs - fik et tilskud i sovsen med en omgang brun flødesovs.

Lærer MM deltog i morskaben, og blev ikke - som jeg ville have ventet - meget vred, han satte Gert til at tørre op, og det var så det.

Inspektøren

Vi skulle have engelsk i sjette og syvende klasse, og vi fik Skoleinspektøren til faget.

Han havde øjensynlig en stærk interesse for den tidlige middelalders historie i Danmark, vi fik aldrig en time engelsk, men til gengæld masser af historie om Absalon, Espen Snare, Valdemar og Knud den Store.

Disse historier var da osse meget gode, men vi fik aldrig lært det engelske sprog, som det egentlig var meningen.

Sidste klasse

Da prøven til mellemskolen blev aktuelt igen i sjette klasse, opfordrede Lærer MM mig til deltage i prøven.

Det er jeg glad for, at han gjorde, men jeg nægtede at gå op til prøven, da jeg var ret meget bevidst om, at jeg ikke ville gå i klasse med Marianne og Niels, som jo havde gået i lærerindens klasse.

Faktisk gik det rimeligt godt i

syvende klasse, og jeg begyndte så småt at forstå, at jeg godt kunne lære noget, og fagene geografi, historie og naturhistorie begyndte så småt at interessere mig - som det første i hele min skoletid.

Juni 1959

Jeg forlod Snekkersten Skole efter skoleåret 58/59, og har aldrig mødt én eneste af de klassekammerater jeg havde der. Den eneste undtagelse er, at jeg i 2009 tilfældigt mødte Lene på et hospital, hvor vi talte sammen i 5 minutter.

Jeg ved ikke, hvad der er sket med resten af mine skolekammerater fra Snekkersten Skole, bortset fra Gert som er blevet en kendt arkitekt (fortrinsvis i lokalområdet) og Lene som overtog sin fars forretning.

Eftertanker

Jeg har, i denne personlige beskrivelse, valgt ikke at nævne mine lærere ved navn.

Jeg har valgt at nævne mine kammerater med deres rigtige navne, da der ikke er noget fortroligt i det, som jeg har fortalt, og hvis nogen af dem læser denne beretning og føler sig gået for nær, undskylder jeg det, men jeg har ikke prøvet at hænge nogen af mine skolekammerater ud, det føler jeg bestemt ikke nogen grund til at gøre..

Det var naturligvis andre lærere på skolen end dem, jeg her har nævnt, men enten kan jeg slet ikke huske dem,

eller osse har de ikke gjort nok indtryk på mig til at blive nævnt her.

Det er velkendt, at korporlig afstraffelse i skolen var i orden på den tid, så det kan man ikke rigtigt klandre skolen for.

Jeg synes ikke, at der var overdreven brug af vold, de få gange det trods alt skete, var sikkert, efter den tids kulturforståelse, provokeret godt og grundigt frem af eleverne.

Det står dog klart for mig, at der for de fleste læreres vedkommende ikke rigtigt var nogen føling med eleverne, ud over, at vi skulle kunne vores lektier og så i øvrigt sidde stille og vente på at blive spurgt.

Som en eftertanke kunne jeg godt forestille mig, at skolen havde nogle problemer med at finde og fastholde lærere på det tidspunkt jeg gik der, da jeg erindrer, at vi hele tiden fik nye lærere.

Dette er helt klart efter-rationaliseringer, da jeg som barn ikke havde nogen som helst viden eller fornemmelse omkring voksnes arbejdsliv.

Hvordan gik det mig så senere?

Der var nogen af os, der blev opbevaret i ottende klasse på Espergærde Skole (indtil vi ku' få en læreplads), med Arne Meyling som klasselærer og Ingvar Lieberkind som regnelærer.

Det blev i 1962 til en præliminærs-eksamen fra Lundegades skole i Helsingør, som jeg bestod med et

rimeligt gennemsnit.

Senere udlært i Københavns Kommune som kommunalassistent. I 1970 Forberedelseskursus til Danmarks Tekniske Højskole.

Derpå cand.polyt. (civilingeniør)

med specialbetegnelsen Kemi (Kvantekemiske beregninger af reaktionshastigheder i kemiske systemer) fra Danmarks Tekniske Højskole i 1978. Jeg har hele livet arbejde i IT-industrien, senest som freelance konsulent.

7. a klasse på Snekkersten Skole i skoleåret 1958/59 (kaldet Fri mellem) - efter at flere elever var flyttet til mellemskolen på Espergærde Skole.

På billedet ses i bagerste række fra venstre: Tonny Rasmussen, Jan Offenber, Niels Christian Olsen.

Midterste række f.v.: Gert Ingemann Sørensen, Bjarne Nielsen, Rasmus ?, Flemming ?

Nederste række f.v.: Vibeke H. Christiansen, Lillian Hansen, Lene Due Nielsen, samt en ukendt. Længst til højre ses lærer Jørgen Sinding-Olsen.

Havreholm Papirfabriks første direktørbolig

I september måned havde ejerne af ejendommen Bøtterupvej 24 fået den gode idé at invitere naboer og andre interesserede til at se en plancheudstilling om ejendommens meget interessante historie gennem tiderne. Idéen med åbent hus viste sig at være en god idé - mange tog imod invitationen og så Ann og Jørn Larsens udstilling. Efterfølgende havde denne artikels forfatter mulighed for yderligere at bidrage til at belyse stedets historie.

af Kjeld Damgaard

Huset, der i dag kaldes "Drachmanns Minde", ligger på adressen Bøtterupvej 24, d.v.s. at den hører til Bøtterup ejerlav - også selvom den altså har

været direktørbolig for Havreholm Papirfabrik. Den oprindelige slibemølle tilhørende Kronborg Geværfabrik lå ganske vist i Havreholm, lige

"Drachmanns Minde" på Bøtterupvej 24 blev i en årrække fejlagtigt kaldt "Charlottenborg". Denne ejendom var oprindelig direktørbolig for Havreholm Papirfabrik. Derimod hedder naboejendommen mod nord retteligt Charlottenborg. Foto: 1997.

på grænsen til Bøtterups jorder. Og da den væsentligste produktion kom herfra - også under senere produktioner af papir og trævarer, så blev hele fabriksområdet - også det, der lå på den anden side af søen (mod sydøst) også kaldt Havreholm Fabrik. Det smittede af på flere andre ting. Dels kaldtes det efterfølgende bageri samme sted også Havreholm Bageri. Den oprindelige Havreholm Skole lå lige akkurat på grænsen, medens den nye skole (opført i 1918) ligger i Bøtterup, men blev alligevel fortsat kaldt Havreholm Skole. Den senere telefoncentral på Slamvej lå også i Bøtterup, men kaldtes også for Havreholm Central.

Og hvorfor det - jo, fabrikken havde jo gjort stedet kendt, så "Havreholm" lød/solgte bedre end "Bøtterup". Nøjagtig som når man i dag kalder golfklubben i Bøtterup for "Hornbæk Golfklub", selvom den slet ikke ligger i Hornbæk.

Dette er vigtigt, for arealet hvor "Drachmanns Minde" ligger, havde i 400-500 år eller mere, intet med Havreholm at gøre. Det var en del af Bøtterups jorder - og herfra er ejendommen da også udstykket.

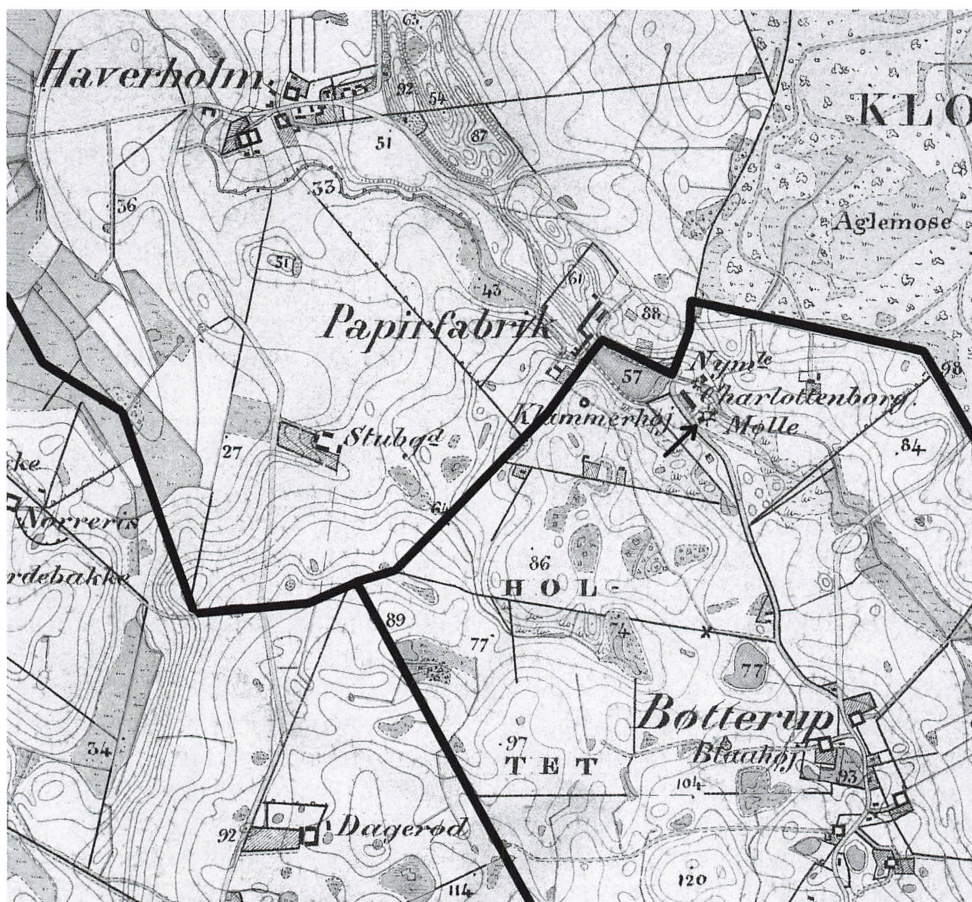
Endelig bør det tilføjes, at Havreholm hører til Hornbæk Sogn, medens Bøtterup hører til Tikøb Sogn - skellet mellem de to byer er således ikke kun et matrikelskel, men er siden 1889 også blevet sogneskel.

Bøtterup Landsby

Bøtterup kan ikke dokumenteres længere tilbage end til 1497. Her optræder landsbyen som en ejendom under Esrum Kloster. Men landsbyen er ældre, antagelig fra vikingetidens slutning, hvor denne type stednavne typisk stammer fra. Betydningen er i øvrigt "Buttes udflytter-bebyggelse", men hvorfra Butte er flyttet ud ved vi ikke.

Havreholm 1178

I et dokument fra den 2. november 1178 nævnes Havreholm ganske rigtigt for første gang i de bevarede arkiver. Men Havreholm lå ikke stille og roligt hen i de år. Esrum Kloster havde nemlig indledt en stor reform af det landbrug, som hørte under klosteret. Cistercienser-munkene skulle nemlig ifølge deres oprindelige ordensregler selv drive deres gods. De var simpelt hen forpligtede til at oprette "grangier", hvorfra jorden skulle drives. En grangie var en større avls- eller ladegård, der typisk havde en størrelse på over 100 tdr. ld. Denne gård blev bestyret af en lægbroder - under opsyn af en munk. Selve arbejdet blev i den tidlige middelalder sandsynligvis udført af lægbrødre, medens munkene mere var optaget af administrative pligter. I perioden mellem 1160 og 1180 gennemførte klosteret derfor en voldsom forandring i de landsbyer, som klosteret ejede. I Havreholm indbar det, at alle landsbyens gårde

På dette kort fra 1857 ses hvorledes grænsen mellem Bøtterups og Havreholms jorder går lige igennem fabriksområdet. Pilen viser den oprindelig direktørboligs beliggenhed - bygningen er betegnet "mølle" fordi der på den tid også var bygget en stor vindmølle klos op ad boligen. Området nederst t.v. hører til Plejelt landsby.

blev nedlagt - undtagen én (kaldet en grangie) hvorfra al jorden derpå skulle drives. Allerede inden da havde munkene nedlagt den nærliggende landsby Aueholm (eller Aholm) og lagt den sammen med Havreholm.

I løbet af 1200-tallet ændredes imidlertid reglen om, at klosterjord ikke måtte udlejes eller bortfæstes. Dermed var grangiesystemet allerede på retur - ikke mindst fordi det blev vanskeligere at skaffe arbejdskraft til

disse større gårde. I stedet opdelted grangierne igen i mindre ejendomme, som så bortfæstedes. På denne måde gendannedes flere af de landsbyer, som i århundrederne før var blevet nedlagt - også Havreholm.

I perioden fra 1200-tallets midte til reformationen i 1536 har livet sikkert været forholdsvist ensartet for generation efter generation i Havreholm. Bønderne på gårdene i Havreholm levede som fæstere under klosteret og skiftet til at være kongelige fæstere efter reformationen har antagelig ikke været så stort. Først med de store landbrugsreformer i slutningen af 1700-tallet sker det igen i voldsom forandring af lokalsamfundet, men det fører for vidt at gennemgå det her.

Husets alder

"Drachmanns Minde" er sandsynligvis først opført i 1850'erne. Inden da ses huset ikke på nogen kort hverken fra år 1816 eller 1824. I 1853 udlejede ejeren af Aulegaard i Bøtterup således et jordstykke til en Jens Hansen. Det nævnes udtrykkeligt at ejendommen er et "Jordstykke" - hvilket normalt indikerer, at der ikke er bygget på arealet. I maj 1856 udlejes det samme areal til Johan Culmsee (udtales med langt e) og i den forbindelse findes en taxationsforretning, der lader huset forsikre. Huset angives da til at være 14 fag langt og $7\frac{1}{2}$ alen dybt. Huset er kun i én etage og tækket med stråtag. Hele huset blev forsikret for 700

rigsdaler. Desuden var der et udhus "i syd" på 5 fags længde og $7\frac{1}{2}$ alens bredde indrettet til brænde- og tørvehus - forsikret for 100 rigsdaler. Det fremgår af forretningen, at ejendommen tidligere havde været forsikret, men desværre ikke hvornår. I 1858 udstykkedes arealet endeligt fra Aulegaard til en selvstændig ejendom ejet af Johan Culmsee.

Forud for denne periode havde Kronborg Geværfabrik drevet Havreholm som vandmølle i perioden 1782-1817. Den fungerede i den periode som bore- og slibemølle for Kronborg Geværfabrik. "Afdelingen" i Havreholm blev imidlertid nedlagt allerede i 1817 p.g.a. brøstfældighed og svigtende vandtilførsel. En plan om nyopførelse blev opgivet i 1836. I stedet blev stedet udlejet til P. C. Deichmann.

Kontrakten mellem fideikommisset og chokolade-, farve- og papirfabrikant Peter Christian Deichmann om forpagtning af Havreholm var en 5-årig kontrakt, der løb fra 1842 til 1847. Da kontrakten udløb i 1847 blev den fornyet for en 10-årig periode, men Deichmann døde allerede i september 1848. I hans sted indtrådte imidlertid kludehandler og papirmager Andreas Jørgen Culmsee i kontraktens restperiode frem til 1.5.1857. Det ser ud til, at broderen Frederik Leopold Culmsee fra 1852 også deltager i driften, men i 1854 holdtes tvangsauktion over hele virksomheden. Den var med andre ord ikke nogen succes.

Foto antagelig fra omkring 1880 af den del af papirfabrikkens område, som lå øst for søen (og dermed egentlig i Bøtterup). Den to-etagers bygning længst til højre er den oprindelige direktørbolig. Sammenbygget med denne, ses den femvingede vindmølle og til venstre den meget lange bygning, "Charlottenborg", som oprindeligt rummede 12 arbejderboliger. En del af bygningen er i dag nedrevet. Bygningerne længst til venstre var produktionsbygninger til papirfabrikken - disse blev nedrevet kort efter nedlæggelsen i 1889.

Det er således ikke Andreas og Frederik Culmsee, der er forpagtere (kontraktavere), da der endelig i 1854 kommer gang i fabrikken. Det er en tredje, ældre broder, Johan Christian Culmsee, der også bliver den første selvejer af fabrikken. Det sker i 1857, da fideikommisset endeligt skøder hele ejendommen til Johan Culmsee.

Johan Culmsee indsatte dog hurtigt broderen Frederik Culmsee som bestyrer, så det blev ham, der reelt var leder i den følgende opgangstid.

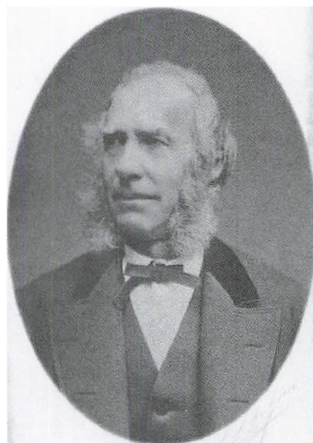
Havreholm Fabriks vindmølle

Havreholm Fabriks Vindmølle opførtes i 1856, da den blev forsikret for første gang. Møllen blev ved opførelsen be-

skrevet som en hollandsk vindmølle af engelsk type, d.v.s. med fem møllevinger. Vindmøllen blev primært brugt til formaling af kludene og det gamle papir, der udgjorde råstofferne til papirfremstillingen. Efter malingen blev den slæmmede masse kørt over til selve papirfabrikken, der lå i den anden ende af fabriksområdet. "Slæmning" betød, at man blandede materialet (f.eks. klude) med vand eller anden væske, kørte det igennem en kniv- eller rivemølle - for på den måde at frigøre materialets forskellige bestanddele.

Møllen blev beskrevet således i 1873: *En hollandsk Veirmølle opført i Høide af 12 Alen af Kampesten, derefter en Muurstens Møllebygning 16 Alen høi med Hat af Tømmer, engelsk 5-armet Vindfang med Selvdrejning og Selvsvikkerindretning. Bygningen er 15 Alen i Fiirkant, Kampesteens muret i Kalk. Muurstenene i Cement, indrettet til Papirfabrication, assureret med Fradrag af alt Muurværk for 6.215 Rdl., men taxeret som Bygningen staar til 10.000 Rdl. I selve møllen fandtes på den tid: 2 Jernvalseværker med Hjul, Lagere og Axel samt 1 Havreknusemaskine, i Alt vurderet til 550 Rdl.*

"Selvdrejning" eller "Selvkrøjning" betød, at møllevingerne selv automatisk drejede op imod vinden (det skete v.h.j.a. en lille mølle placeret på hatten modsat de store vinger. "Selvsvikning" betød, at møllevingerne i stedet for

Frederik Leopold Culmsee, der som bestyrer af Papirfabrikken fra 1848-67, antagelig lod direktørboligen opføre i 1850'erne.

sejl var forsynet med træklapper, som selv åbnede eller lukkede afhængig af vindhastigheden.

Drachmanns berømte spring

En af de mest berømte historier om digteren og maleren Holger Drachmann er historien om hans reaktion på, at hans hjertes udkårne, Polly Culmsee – en datter af Valdemar Culmsee på Havreholm Papirfabrik – havde forlovet sig med en lokal proprietær (William Thalbitzer på Lottesminde). Drachmann besøgte ofte sin kusine og hendes mand, skolelærer Christian Hansen, i Havreholm. Christian Hansen har fortalt, hvad der skete:

Hver aften var Drachmann, og undertiden ogsaa jeg, indbudt til Culmsees, og han gjorde her ikke ringe Lykke, især hos de unge Piger, der vare musikalske, spillede og sang smukt. ... Om Formiddagen sad han dog og malede paa sit Billede, men om Efter-

"Brødbilen fra Havreholm" var en institution, som kom rundt i omegnen med frisk brød til høj og lav allerede i 1920'erne.

middagen forblev han ovre i Skolens Have, klædte sig saa lidt om og gik over til Culmsees. Her traf han igen Thalbitzer, der ejede en Gaard i nær-

heden ved navn Lottesminde, og denne blev nu præsenteret som forlovet med Polly. – Man fortalte mig senere, at H. Drachmann den Aften havde været ubændig og overstadig lystig, og da han med Hatten i Haanden havde sagt Godnat til Selskabet, gik han hen og sprang ud af Vinduet paa 1'ste Sal.

Mange tror fejlagtigt, at episoden skete på det nuværende Havreholm Slot, men denne store villa var slet ikke bygget på det tidspunkt. Episoden fandt heller ikke sted på Lottesminde, men derimod netop i den oprindelige direktørbolig på Bøtterupvej 24.

Den nye direktørbolig

Først i 1872 byggede Valdemar Culmsee en ny hovedbygning eller direktør-

Den gamle direktørbolig er her fotograferet i 1950'erne medens der var indrettet bageri og brødfabrik på stedet. Bygningen t.v. med den store skorsten var indrettet til bageri.

*Valdemar
Culmsee
ledede
fabrikken
fra 1867
til sin død
i 1877.
Det var
ham, der
byggede
en ny
direktør-
bolig i
1872.*

tørbolig. Den kom til at ligge på den anden side af søen - og dermed på den "rigtige" side af grænsen til Havreholm. Huset kaldte han "Villa Havreholm" - i en senere tid er det dog blevet til "Havreholm Slot" - en betegnelse, der er ret tvivlsom. Et slot er normalt en betydelig større og mere imponant bygning, men i Nordsjælland har der været tradition for at kalde selv temmelig beskedne stue- eller hovedbygninger for "slot". Tænk blot på Langesø "Slot" og Sauntegaard "Slot". Historien om "Villa Havreholm" må dog udskydes til en senere lejlighed.

Trævarefabrik

Da papirfabrikationen nedlagdes i 1889 ophørte også driften af vindmøllen, der jo var baseret på slæmning, og derfor ikke umiddelbart kunne anvendes til andre formål. Vindmøllen blev derfor ikke anvendt - og i følge forfatteren Ejler Alkjær forfaldt møllen

da også i årene herefter. På et ret detaljeret kort fra 1898 ses møllen ikke længere - og meget tyder på, at den allerede da var nedbrudt eller i al fald delvist nedbrudt. I mange år stod det store kampestensfundament nemlig tilbage - og er først fjernet helt i nyere tid.

Papirfabrikkens produktion stoppede straks efter at De forenede Papirfabrikker A/S havde overtaget fabrikken i Havreholm i 1889. De forenede Papirfabrikker ejede ganske vist fabrikken frem til 1892, men der blev ikke produceret noget i de tre år. Den nye ejer hed (Sophus) Emil Brüel, der indrettede fabrikken til træfabrikation. Brüel havde imidlertid ikke brug for alle de gamle bygninger og nedrev en del af disse. Imidlertid brændte størsteparten af fabrikken i 1897 - dog ikke den gamle direktørbolig. Herefter flyttede virksomheden til Kvistgaard - og de resterende bygninger i Havreholm og Bøtterup blev solgt til andre formål.

Bageri

Der var bageri i bygningen sandsynligvis helt fra 1900 - og fordi Havreholm var den berømte lokalitet, blev stedet også senere kaldt Havreholm Bageri, men det ændrer ikke ved, at det reelt ligger i Bøtterup. Den gamle direktørbolig blev nemlig i år 1900 solgt til bager Hans Peter Hansen, der lod huset indrette til bageri og brødfabrik. Bageriet blev drevet af H.P.

Allerede tidligt i 1900-tallet havde Havreholm Bageri salgsvogne, der kørte ud til kunderne med brød. Her ses virksomhedens biler omkring 1955.

Hansen og senere af hans enke Mette Kirstine Hansen indtil 1921. Herefter er der en del skiftende ejere: M. Kryger fra 1921-25, bagemester Carl Adolf Christensen 1925-26, Marinus Sørensen 1926-29, Niels Oluf Jensen 1929-33 og først derefter Emil Nielsen. Sidstnævnte solgte i 1937 bageriet og brødfabrikken til bagemester Helge Holm. Han - og hustruen Gudrun - huskes endnu blandt en del lokale beboere som den bagemester, der moderniserede stedet, indrettede konditori og butik i bygningen. Desuden havde Holm tre biler, der kørte ud til lokalbefolkningen med brød og kager, som man så kunne købe ved vognene.

I Holms konditori kunne man få udsænket kaffe, chokolade, soda-

vand og der blev serveret kager og is. Det var et af de få steder omegnens unge i 30'erne, 40'erne og 50'erne kunne cykle hen for at få en forfriskning – og måske møde den udkårne. Men konditoriet levede også højt på det nærliggende rekreationshjem for kvinder, kaldet "Slamat". Det blev indrettet i Havreholm gamle skole i 1919, udvidet i 1929 og nedlagt i 1970 – efter i en del år at have været ejet af Københavns Understøttelsesforening. Den nærliggende Havreholm (nye) Skole på Bøtterupvej bidrog sikkert også med skolebørn, der købte slik og kager – selvom pengene dengang var anderledes små.

Bagemester Poul Martin Jensen ejede og drev bageriet fra 1951 til

Ellen Marie og Poul Martin Jensen, der drev bageriet i 1950'erne.

1956. Poul Martin Jensen og hans hustru Ellen Marie f. Andersen, købte stedet af bager Holm i 1951. Også i denne periode var der tre chauffører, der kørte med brød til omegnens befolkning. En af ruterne gik mod Gurre og Horserød, en anden til Plejelt og Esrum-kanten.

En gang om ugen holdt bager Jensen en whist-aften, hvor omegnens beboere kom og spillede på verandaen. I denne periode var der stadig stort rykind fra rekreativshjemmet Slammat, bl.a. én gang af prinsesse Elisabeth, der skulle besøge sin hofdame på Slammat.

Pinsemorgen var der brug for ekstra meget brød. Imidlertid måtte svendene dengang ikke begynde i bageriet før kl. 4 om morgenen, men det var alt for sent til, at man kunne nå at bage alt det der skulle bruges tidligt

om morgenen. Bageren aftalte derfor med svendene, at de skulle begynde allerede kl. 2. To af døtrene blev så sendt ud ad Bøtterupvejen – en mod Havreholm og en mod Bøtterup. Hvis der så var det mindste lys i sigte, skulle de løbe tilbage til bageriet og advare i bageriet. Her kunne man så nå at slukke lyset og gemme svendene inden de vejfarende passerede bageriet!

Den sidste bagermester fra 1956-62 var Erik Olsen. Erik Olsen solgte i 1962 stedet til "Hollandske Mølle", der straks lukkede bageriet og fjernede maskinerne. Hollandske Mølle beholdt imidlertid bygningerne frem til 1967.

Tiden som hjem for unge

I perioden herefter er der skiftende beboere i ejendommen - i en periode endda grossistlager for firmaet "Bostik", der er en af verdens ledende fabrikker af lim, spartel, fix & fugesamt tætningsmidler.

I 1985 omdannede Ann og Jørn Larsen ejendommen til et socialpædagogisk opholdssted for børn og unge under navnet "Charlottenborg". Navnet var egentlig en fejltagelse - forårsaget af en forkert betegnelse på et kommunalt kort.

Både Ann og Jørn Larsen havde en baggrund som pædagoger og opholdsstedet blev i de følgende år - frem til 2005 drevet i samarbejde med FFA Familieplejen Fredensborg. I perioden bliver arbejdet genstand for bevågenhed, idet der ved et forskningsprojekt

blev skabt en teoridannelse over de arbejdsmetoder, der blev udviklet på stedet.

I 1998 blev der sideløbende hermed oprettet en islænderrideskole kaldet "Klosterris" med undervisning i hestehold og rideterapi. Denne undervisning var oprindeligt rettet mod de børn og unge, der havde ophold på institutionen, men senere åbnede rideskolen også for offentligheden.

Da institutionen i 2005 lukkede indrettedes der "Bed & Breakfast" i hovedhuset og konferencelokaler i den gamle brødfabrik-bygning.

"Drachmanns Minde"s ejere siden 1962:

- 1962-67 Hollandske Mølle
- 1967-72 Gudrun Vinkel og Arne Friberg
- 1972-77 Aage og Bjarne Christoffersen
- 1977-82 Hanne Larsen og Ib Hansen
- 1982-85 Elsebeth Hansen, Anne Christensen og Jørn B Larsen
- 1985- Ann Erwald Larsen og Jørn B Larsen

Denne tilbygning rummede konditoriet. Det er bager Jensens børn, der ses på fotoet. Ca 1955.

Møder og arrangementer

TIRSDAG DEN 25. JANUAR 2011:

Mørdrup Kirke

I løbet af 1960'erne og 70'erne skød huse og boligblokke frem på Mørdrup Bys jorde. Denne by fik også sit eget sogn og sin egen kirke, Mørdrup Sogn og Kirke. Kirken har samme arkitekter som Espergærde Centret og den omgivne bebyggelse, nemlig Carl Svendsen og Per Christiansen. Kirkens forholdsvis korte historie vil blive fortalt af tidligere formand for menighedsrådet, **Søren Larsen**, som har været aktiv omkring Mørdrup Kirke siden dens start.

TID og STED: Tirsdag den 25. jan. 2011
kl. 19.15 i Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 22. FEBRUAR 2011:

Fra isenkræmmer til borgmester

Denne aften vil tidl. borgmester og medlem af byrådet, **Per Tærsebøl** causere om sit liv i Espergærde og Helsingør. Isenkræmmer Per Tærsebøl blev valgt til byrådet i 1974 og var borgmester fra 1993 til 2009. Per Tærsebøl fortæller om store og små begivenheder fra han flyttede til Espergærde i 1973 og fra sit lange politiske liv i Helsingør Kommune.

TID og STED: Tirsdag den 22. febr. 2011
kl. 19.15 i Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 23.² MARTS 2011:

Christian IV som kanonstøber i Helsingør

Denne aften kommer museums-inspektør ved Helsingørs Museer, arkæolog **Lone Hvass** og holder foredrag over ovennævnte emne.

Lone Hvass er bl. a. kendt for medforfatter til en ny serie bøger om Danmarks Oldtid.

TID og STED: Tirsdag den 23.² mar. 2011
kl. 19.15 i Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 5. APRIL 2011:

Generalforsamling

I henhold til foreningens vedtægter afholdes der ordinær generalforsamling denne aften. I pausen er der kaffe og wienerbrød på foreningens regning.

Efter pausen vil historiker **Nina Søndergaard** holde et foredrag om

Stanken i staden, lugten i København i 1798-1845

Det handler om hvor fælt hovedstaden lugtede for små 200 år siden.

TID og STED: Tirsdag den 5. april 2011
kl. 19.15 i Espergærde Bibliotek.

SØNDAG DEN 15. MAJ 2011:

Udflugt til Københavns Landbefæstnings Nordfront

Turleder på denne tur er lektor **Niels Ulrik Kampmann Hansen** fra Gentofte Lokalhistoriske Forening. Han har skrevet en bog om dette emne. Vi mødes ved bussen på "Isenkræmmertorvet" kl. 9.20, hvorefter vi kører til Bådfarten ved Lyngby Sø. Herfra kører vi til de forskellige stemmewærker og slusesystemer og sætter disse ind i en større sammenhæng i relation til Københavns forsvar. Vi ser Ordrup Kratbatterier, Christiansholms Fort og Hvidøre Batteri. Turen afsluttes ved Garderhøjfortet, hvor vi kommer ind, hvis det er muligt. Det anbefales, at have fornuftigt fodtøj på, da vi skal ud flere steder.

Vi er tilbage i Espergærde omkring kl. 15.45. Frokost på Restaurant Jacobsen ved Bellevueteatret.

Prisen for turen bliver kr. 350,-, incl. Frokost, 1 øl/vand og entre.
Tilmelding senere.

TID og STED: Søndag den 15. maj 2011
Kl. 9.20 på "Isenkræmmertorvet"
(P-pladsen på hjørnet af Kløvermarken og Søndermarken).

SØNDAG DEN 29. MAJ 2011:

Byvandring

Det er nu seks år siden, der sidst blev gennemført en byvandring i det gamle Espergærde fiskerleje. Turen, der guides af **Kjeld Damgaard**, starter denne gang fra Espergærde Havn og vil føre deltagerne rundt i det område, der er det egentlige Espergærde. Turen varer 2 timer og koster 20 kr for ikke-medlemmer, medens medlemmer kan deltage gratis. Turen både starter og slutter på Espergærde Havn.

TID og STED: Søndag den 29. maj 2011, kl 14.00 på Espergærde Havn.

TORSDAG DEN 5. JUNI 2011:

Grundlovsfest

Nærmere program fremgår af dagspressen i dagene op til arrangementet. Traditionen tro fortsætter samarbejdet mellem flere foreninger omkring afholdelse af upolitiske grundlovs møder. Det forventes også, at borgmester Johannes Hecht-Nielsen på vegne af Nellemann-fonden vil foretage den årlige uddeling af fondsmidler.

TID og STED: Torsdag den 5. juni 2011
på Flynderupgaard.

**Bestyrelsen ønsker
medlemmerne et godt
og lykkeligebringende nytår!**

Et hollandsk krigsskib i Øresund

Det hollandske krigsskib "Brederode" malt af Simon de Vlieger.

Da 8. november 1658 fandt der et søslag sted i Øresund. Kampen stod mellem en hollandsk flåde under ledelse af admiral Jakob van Opdam og en svensk flåde, der søgte at afspærre Øresund m.h.p. at indespærre København også fra søsiden. På det tidspunkt havde svenske tropper

som bekendt belejret København fra landsiden. Hollænderne fik brudt den svenske søblokade, men under slaget gik skibet på grund og blev alvorligt skadet af fjenden. Det delvist brændte skib sank på fire favne vand (= 7,5 meter) ca midtvejs mellem Snekkersten og Espergærde. I tidens løb er der blevet fisket flere ting op fra vraget, bl.a. i 1910, da man genfandt skibet. Dengang blev en af skibets i alt 54 kanoner efter opfiskning foræret tilbage til Holland - selvfølgelig afhentet af et hollandsk krigsskib. "Brederode", der var bygget i 1644, var omkring 40 m lang og stak ca 4,1 m.

Kjeld Damgaard

Historisk Forening for Espergærde og Omegn
Årligt kontingent:
kr 125,- pr. medlem
kr 210,- for ægtepar/samboend
som indbetales på konto.nr.
1551-0006043151, Danske Ban

Bestyrelse:

Formand: Preben Poulsen,
Dyremosevej 6, Tibberup, 3060
Espergærde, tlf. 49132354,
prebenpoulsen@mail.dk

Næst.fmd.: Nina Etting, Gl
Strandvej 406, Tibberup, 3060
Espergærde, tlf 49132900.

Kasserer: Lars Vange, Søn-
dermarken 3, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf 49131740,
lars.vange@webspeed.dk

Sekretær: Mads P. Vej-Hansen,
Fredensvej 71, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49132467,
mads@vej-hansen.dk

Best.medl.: Ruth Sølvhøj, Mør-
drupvej 77 A, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49132115,
r.solvhøj@stofanet.dk

Suppl.: Kirsten Aagaard,
Vildrosevej 5, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf. 49131241,
paag@post.tele.dk

Suppl.: Bjørn Andersen, Lucer-
nemarken 10, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49131125

EGEBÆKKEN

Udgives to gange årligt
som medlemsblad for
Historisk Forening.

Redaktion:

Ansvarsh.: Kjeld Damgaard,
Helgavej 8, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf 49135297,
damgaard@tikobkommune.dk

Preben Poulsen,
prebenpoulsen@mail.dk

www.egebaekken.dk

Web-red.: Mads P. Vej-Hansen,
mads@vej-hansen.dk